

Artikel i Historisk Tidsskrift 1981

Viggo Hørup.

En af det moderne gennembruds mænd

Af Karsten Thorborg

Den følgende afhandling om politikeren Viggo Hørups følelsesmæssige og intellektuelle udvikling indtil 1873, da han begyndte sin offentlige virksomhed som journalist på Morgenbladet, er egentlig skrevet som første del af en monografi om Hørup. Under indtryk af de nuværende usikre konjunkturer har jeg imidlertid besluttet at splitte arbejdet op i mindre studier. Fremkomsten af den første af disse studier netop nu skyldes desuden, at jeg i foråret har fået udgivet kilderne til den i »Hørup i breve og digte. Breve, digte og litterære prosastykker til belysning af Viggo Hørup og hans kreds«. (Udg. for DNH på Akademisk Forlag, Kbh. 1981).

Som afhandlingen foreligger, meddeler den dels nogle centrale forudsætninger for at forstå Hørup som karakter og politiker, og dels bidrager den ved Hørups eksempel til forståelsen af »det moderne gennembrud« i dets forberedende og første faser. Georg Brandes ville i 1883 have medtaget Hørup i anden del af sin bog om »Det moderne Gjennembruds Mænd«. Planen gik i vasken, da den pågældende anden del aldrig blev skrevet, men tanken var rigtig. Hørup kan med fuld ret placeres som en af gennembruddets pionerer.

Hørup er født 22. maj 1841 i landsbyen Torpmagle på Halsnæs i nærheden af Frederiksværk. Hans far, Frederik Hørup, der nedstammede fra en nordsjællandsk lærerslægt, var skolelærer og kirkesanger. Moderen, Emilie Hørup, var født Drachmann. Hun var søster til Holger Drachmanns far, den kendte læge, professor A. G. Drachmann, og havde desuden fire søstre, blandt hvilke Amalie, der var gift med officeren, kaptajn og gymnastikinspektør, Jonas Ferdinand Holmsted, og Louise, gift med slotstømrer, siden købmand Peter Steen på Fredensborg. Alle tre onkler havde i 1840erne arbejdet sig op i den solide borgerlige mellemstand, som efter de dårlige tider i 20erne var ved at konsolidere sig, og de fik stor betydning for Hørup under opvæksten. I en tid og på en egn, hvor skellet mellem almue og borgerskab var dybt rodfæstet, må den gode borgerlige baggrund have bidraget til hans families selvfølelse og til dens anseelse i sognet. Det er således betegnende, at kirkebøgerne omtaler Emilie Hørup som »madam«, og at fadderne ved de to sønners og plejesønnen Charles' døb alle var hentet uden for bondestanden. Formodentlig har Hørup som dreng besøgt sine mange fætre og kusiner i København og i pensionist- og kunstnerbyen Fredensborg og er derved blevet mindre fremmed for bylivet. I hvert fald var sammenholdet i den drachmannske familie indenfor forældrenes generation stærkt, præget som det var af den indbyrdes afhængighed under de trange kår gennem den sociale op stigen i 20erne og 30erne. Og dette sammenhold kom også Hørup til gode, da han som dreng blev sendt til København for at blive student. For en umiddelbar betragtning skulle man derfor ikke tro, at flytningen fra landet til et københavnsk middelstandsmiljø ville skabe alvorlige problemer for den velbegavede og fysisk stærke dreng.

Kilderne til belysning af Hørups tidlige opvækst er meget sparsomme. Men efter alt at dømme har den været præget af en vis landlig ensformighed og af megen frihed. Halsnæs var en egn uden nævneværdige åndelige bevægelser, det være sig religiøse eller politiske, og Hørup synes ikke at have modtaget særlig udprægede påvirkninger af den art i dette traditionsbestemte landsbysamfund med dets uanfægtede sociale hierarki og gudstro. Uden større forpligtelser har han kunnet strejfe omkring alene og med kammerater, og hans selvtilid og position er næppe blevet ringere af, at hans

forældre indtog en ledende stilling i sognet. Disse forudsætninger synes i det mindste at have ligget til grund for hans senere digte og for hans reaktion på at blive behandlet som almuebarn, da han kom til København.

Frederik Hørup var kommet til egnen i 1838. Han var da 27 år, og året efter giftede han sig. Han beskrives af Emma Hørup som en fornuftsbetonet mand med et sindigt, noget tillukket væsen. At han tillige var stræbsom i sin gerning, fremgår af biskop Mynsters visitatsdagbøger. Da han nemlig i 1841 visiterede sognet, beskrev han ham som »ret duelig og flittig, mens han 1850 gav ham det i hans pen fine skudsmål, at han havde »uddannet sig til en meget duelig Lærer«. Hans katekisation betegnes som god og med følelse. At Frederik Hørup desuden forstod at vinde den lokale befolknings tillid, fremgår bl.a. af, at han i en årrække var valgt som sognerådsformand. Men det skal nok også ses som udtryk for det traditionsbestemte småsamfunds respekt for skolelæreren. Hans seks år ældre hustru stak mere af i de landlige omgivelser. Hun følte sig fjernet fra sit naturlige miljø, og hendes iøvrigt velmenende omsorg og dygtige husførelse var iblandet et ikke ringe element af den honnøtte ambition. Og hertil kommer en nærmest sygelig jalousi, som Hørup ved et par lejligheder berører i brevene. Hendes væsen beskrives af Emma Hørup som noget stift. Hun »hilste altid med en ceremoniel Bøjning og konverserede med gammeldags sirlige Lader, der kunde fore komme de Unge lidt komiske, men som alligevel imponerede hendes landlige Omgang«. I øvrigt omgikkes parret de skiftende præster og familien Helleman på det nærliggende gods, Grønnesegaard. Og mens Frederik Hørup tog sig af egnens praktisk-administrative opgaver, plejede »madammen« de syge. Til gengæld stillede de mere velhavende gårdmænd heste til rådighed for skolelærerens og fyldte hendes spisekammer ved højtiderne. Det var ifølge Emma Hørup det gode forhold til dem, der gjorde det muligt for parret at føre hus, som de gjorde, og at lade to sønner studere trods de små indtægter af kaldet.

Hørup har sikkert følt sig tryk i denne velordnede lilleverden, naturens og menneskenes. Og han har følt sig så god som nogen borgersøn. Men i 1853 blev han som tolvårig sendt til København for at læse til student. Den ældre bror, Carl, gik på Frederiksborg Latinskole, og den tre år yngre Viggo blev nu på favorable vilkår indlogeret »hos gode Mennesker for halv Betaling« i byen, så han kunne gå i det ansete von Westens Institut i Nørregade. Det var på den tid noget meget usædvanligt at se et barn fra landet i en københavnsk latinskole, og ordningen har kun været mulig ved familiens mellemkomst. Navnlig Holmstedes synes det. Jonas Holmsted var på det tidspunkt 42-årig premierløjtnant og lærer ved den militære højskole, men han underviste tillige i gymnastik og svømning på Metropolitanskolen og von Westens Institut. Han huskedes senere al sine elever for sin autoritære form, når de skulle lære at svømme fra Gammelholm: »Andet Hold, Sjørterne a'«, lød ordren, og vandskræk medførte kun en hårdere drillevern behandling. Formodentlig har han villet hærde drengene. At han tillige var en fremsynet og socialt fordomsfri mand, har næppe mildnet børns oplevelse af ham som streng og uforstående. Sammen med sin 52-årige hustru, deres fem børn og en plejedatter boede han på Kronprinsessegadens Kaserne, men allerede ved folketællingen i 1855 var Emma, Hørupsen senere kone, dog flyttet hjemmefra som privatlærerinde.

Hvordan Hørup oplevede flytningen, må man slutte sig til på grundlag af hans egne senere meddelelser og viden om hans væremåde overfor kammerater, familie og lærere på et noget senere tidspunkt. Mest udførligt har han beskrevet sine oplevelser og reaktioner i et brev til kusinen Henriette Steen fra sommeren 1873. (Breve og digte s. 61-63). Han ville her forklare sin holdning til autoriteter og familieret ved at skitsere erfaringsbaggrunden for den og slog så ned på den første tid i København som den oplevelse, der mest afgørende havde præget hans tilværelse og holdning. Beretningen er præget af hans situation i 1873, hvor han var besluttet på at skabe en demokratisk modoffentlighed til den nationalliberale dannelse. Fra dette perspektiv trak han en klar linje fra drengetidens oplevelser til sit nuværende standpunkt som venstremand. Det stemmer med Frede

Bojsens erindring om, at Hørup ved venstrefesten på Møn i juli 1874 havde sagt, at han var blevet venstremand af had til de nationalliberale, og at han havde ført dette had tilbage til »sin barndom, da kammerater i skolen havde hånet ham på grund af en spraglet vest« (Bojsens politiske erindringer s. 64). Det er klart, at Hørup på det tidspunkt tillagde »disse forhistoriske Begivenheder« en afgørende vægt. Men også fra andre livsperioder findes der vidnesbyrd fra hans hånd om disse erfaringer. Således i nogle nu tabte optegnelser fra 1860'erne, som Emma Hørup omtaler. Han har her skrevet om »Kammeraternes Tyranni og om den grønne Ostemad, der udgjorde Størsteparten af den Skolemads, som det beskedne københavnske Spisekammer forsynede ham med«. (Hørups Barndomshjem s. 354 f.). Desuden i flere af digtene, især »Langt ud paa Natten« fra omkring 1870 og endelig i et brev fra 1889. (Breve og digte s. 217 og 393).

Ser man bort fra den politiske perspektivering, er kernen i disse meddelelser, at Hørup har følt sig venneløs og tilovers, da han kom til København. 12-13-års alderen er i sig selv en kritisk udviklingsperiode. Men hverken skolen, værtsfolkene eller den københavnske familie synes at have haft forståelse herfor, selv om de sikkert har handlet i bedste mening. Han har følt sig behandlet som almuebarn, af hvem der forventedes flid og taknemmelighed, og hans selvtillid er yderligere blevet rystet ved, at han også i det ydre har skilt sig ud. Han må være blevet drillet af kammeraterne og have følt sig svigtet af de voksne, og selv har han gjort ondt værre ved at reagere aggressivt. I sin ensomhed søgte han ifølge brevet til Henriette Steen tilflugt i fantasiens verden. Her kunne han frit bearbejde sine indtryk og kompensere for følelsen af ydmygelse og mindreværd. Dagdrømmene var krigeriske, til dels med historiske motiver - latinskoledrengenes fantasinæring på den tid. I fantasien ledte han bondelandets drenge mod den forhadte by og kom således til at forstå sig selv som bondestandens repræsentant i kamp mod byen og borgerskabet.

Det er ikke muligt at følge faserne i den udvikling, som han må have gennemgået i de fire år, han gik på von Westens Institut, indtil han efter sommerferien 1857 blev optaget på Metropolitanskolen. Vi véd kun, at han endnu som voksen tænkte tilbage på skolen med bitterhed. Efter eget udsagn i brevet fra 1873 var han efter en korporlig afstraffelse nær gået til grunde i sygelige had- og hævnplaner. Af brevet får man det indtryk, at det må være sket kort før han »slap bort«, men ikke af at det i så fald må være sket efter fire år som von westianer. At han blev optaget på Metropolitanskolen, byens fornemste skole, viser imidlertid, at hans ærgerrighed havde båret frugt. På et tidspunkt mellem folketællingerne 1855 og 1860 er han desuden kommet til at bo hos Holmsteds. Formodentlig er der blevet en plads efter Emma. I familien blev han kaldt »Drengen med det spodtske Smil«, og det er vel også fra denne periode, at han har haft den fornødne ironiske distance til at kalde sine fætre og kusiner for sine »kære Velyndere«.

Selv om han i brevet til Henriette Steen har tolket sine bitre oplevelser ud fra sit politiske perspektiv i 1870'erne og har sammenfattet dem i en helhedsvurdering, hvor tidsdimensionen næsten lades ude af betragtning, viser hans reaktioner i form af dagdrømmeri og aggressiv mistro til omgivelserne, at flytningen til København virkelig havde rystet ham, ligesom hans stadige tilbagevenden til denne erfaring viser, at han selv har tillagt den afgørende betydning for sin senere holdning.

De fire år på Metropolitanskolen fra 1857 til han i sommeren 1861 blev student synes at være forløbet uden konflikter med lærere eller kammerater. Men han opgav ikke sin kritisk reservede holdning. Latinskolernes vigtigste pædagogiske motiveringsmiddel på den tid var den indbyrdes konkurrence mellem disciplene. Der gaves jævnlige karakterer, og eleverne placeredes efter dygtighed i klasseværelset og skosedes for dumhed, når de ikke kunne følge med. Det var trods en vis indforstået underfundighed mellem lærerne og flertallet af drengene et hårdt system, der favoriserede de dygtige og robuste naturer, der som Hørup kunne stå distancen, men som gav mange tabere. Hvordan det kunne tage sig ud fra de bageste bænke, fremgår af Peter Abrahams

erindringer. Som Hørup havde hadet von Westens Institut, hadede han Metropolitanskolen. Det gik så vidt, skriver han, at han omgikkes med selvmordstanker.

»Der blev aldrig talt et venligt Ord til mig, der blev aldrig givet mig en Haandsrækning til Hjælp ved min Lektielæsning. Lærerne holdt tomme, buldrende Tordentaler til mig, slog mig ogsaa sommetider, - men ingen tænkte paa, at jeg ved lidt Kjærlighed og ledet med en lidt fast Haand kunde være bleven den samme gode og flittige Dreng, jeg før havde været.» (s. 49).

Nemlig før han i 1852 blev sat i Metropolitanskolen knap 13 år gammel. Men også for dem, der klarede sig til læreres og forældres tilfredshed, var prisen ofte høj, idet systemet stimulerede til at udvikle et meget stort præstationsbehov og en dertil hørende nederlagsangst.

I Hørups klasse var det Harald Høffding og den senere overretsprokurator Axel Peter Grüner, der konkurrerede om duksepladsen, mens det af et vidnesbyrd fra en halvårseksamen i sommeren 1860 fremgår, at Hørup da var nr. fem af klassens fjorten elever, og at der var almindelig tilfredshed blandt lærerne, ikke blot med hans flid og resultater, men også med hans optræden.

»Hans Virksomhed vidner om Flid, Liv og Interesse og har overhovedet baaret til fredsstillende Frugter. - B. Borgen. [Rektor og latinlærer].

Dygtige Evner, alvorlig Flid og ikke almindelig Selvstændighed gjør Hørup til een af Klassens allerbedste Disciple. - Carl Berg [græsk] B. F. Jensen [religion] Bründum [historie].

Jeg anseer Hørup for en af Klassens bedst begavede Disciple med en meer end almindelig eiendommelig, frisk og livlig Personlighed og mangesidig Interesse. Arentzen [dansk].

Med Hørups Flid og Fremgang er jeg i det Hele meget vel tilfreds, dog kunde jeg ønske en større Sikkerhed hos ham især med Hensyn til de skriftlige Arbejder. - C. L. Petersen. [Matematik og naturlære] «.

Det er åbenbart, at Hørup har lært at udtrykke sin opposition i en acceptabel form, så lærerne har tolket hans utilnærmelighed og kritiske indstilling som selvstændighed. Kristian Arentzen, der indtog en særstilling blandt lærerne, og som var yderst kritisk både overfor lektierperpetret og den udvendige dannelse, det ofte førte til, mindes i sine erindringer, hvordan Hørup i en dansk stil »i smaa, kortfattede, stærkt pointerede Genrebilleder skildrede, hvorledes man bestandig formanede til Sandhed, medens man faktisk dresserede til »Livsløgn« (s. 193 f.). Og klassekammeraten Harald Høffding har beskrevet ham således:

»Han var noget ældre end os andre og følte sig som Søn af en Landsbyskolelærer noget fremmed iblandt os, hvad der senere har givet Anledning til den Legende, at vi som rette Bourgeoisønner skulde have set ned paa ham som Almuesmand. Om Sligt var der aldeles ikke Tale. Og hvis han selv har ytret noget, der kunde bestyrke denne Legende, saa maa hans Mistænksomhed bære Skylden [se Hørup i Skrift og Tale I, s. 159]. I Virkeligheden beundrede vi hans Begavelse. Den viste sig i Skolen som senere i Livet overvejende som Kritik. Han kunde rette skarpe Angreb paa anerkendte Storheder i Historien og i Literaturen. Jeg erindrer en Debat, hvor han angreb og jeg forsvarede Luther. Det var vist ved denne Lejlighed, at jeg i Hidsighed kaldte ham for en Tersites, hvad jeg senere ofte maatte høre for. Jeg kunde i Grunden godt lide ham, og der laa bag hans Kritik og Oppositionslyst en kammeratlig Følelse, som aldrig ganske fornægtede sig. Der var ikke saa lidt Flegma i hans Karakter, noget, som meget ofte er Tilfældet hos kritiske Begavelser, hvad der er let forstaaeligt, ti de sættes ikke i Bevægelse, naar ingen Genstand for Kritik frembyder sig. Men dermed forbandt sig igen et Hang til Drømmeri, næret af Utilfredsstillelse ved, hvad de virkelige Forhold frembød. Han var i en vis Forstand den mest Modne af os alle, den, der saa selvstændigst paa det Overleverede, selv om han ikke altid kunde eller brød sig om (»gad«) forme sin Opposition i bestemte Tanker». (Erindringer s. 29 f.).

Høffding har ikke kendt til Hørups fortid i von Westens Institut, og det styrker derfor både troværdigheden af Hørups meddelelser herom og af Høffdings fine karakteristik af ham som metropolitane, at de gensidigt forklarer hinanden. For med Hørups delvis borgerlige baggrund er

hans mistro og kritik, som kunne lede kammeraternes tanker hen på Thersites, ressentimentets¹ mytologiske inkarnation, vanskelig at forstå uden kendskab til hans tidligere erfaringer. Og omvendt forklarer disse Høffdings sikkert træffende bemærkning om, at Hørup ikke altid kunne begrunde sin opposition, for den har i det væsentlige været al emotionel natur.

Trods en vis ironisk distance til familie og kammerater og en tilbøjelighed til selvhævdelse og drømmeri må Hørup på det tidspunkt have overvundet og bearbejdet den psykiske rystelse, selv om han endnu længe efter var mærket af den. Høffding omtaler således, at han endnu som voksen kunne blive grebet af en urimelig, pludselig opblussende vrede, der ganske kunne drive ham blodet fra ansigtet - et tegn på ressentiment. Og Edv. Brandes oplevede længe samarbejdet med ham som præget af hans forsvarsmekanismer. Hans mistillid og had til »dannelsen« har givet været iblandet en stærk følelse af ufrihed overfor den. Det var denne mistillid han i Metropolitanskolen søgte at begrunde, samtidig med at han tilegnede sig »Dannelsens Midler«.

I denne bestræbelse fandt han tilskyndelse og inspiration hos Kristian Arentzen, der i marts 1860 var blevet ansat i Metropolitanskolen, og som blev Hørup's dansklærer de sidste halvandet år af hans skoletid. Arentzen bekræftede ham i hans opposition, ja stimulerede den og gav den et videre perspektiv. Og han introducerede ham til de litterære mønstre, hvormed han i 60'erne og først i 70'erne forstod og digterisk tolkede sin egen eksistens.

Han var et mærkeligt menneske, Arentzen. Åndeligt søgende, kritisk æggende og ideelt begejstret, men også pirrelig sensibel og yderst sårbar i sin selvfølelse. Hans begejstring kunne ved mindste mistro slå over i selvhævdende posé.

»Den Mand har været meget exalteret, ogsaa lidt entusiastisk, men aldrig begejstret. Han vilde kun have de største Tanker i sin Pande, medens vi Andre dog indrømmer vore egne den første Plads. De store Mænd river han altid ned, de smaa hæver han. Hans Liv er som hans Tale kun en Dynge af Selvmodsigelser«.

Således karakteriserede den ikke mindre eksalterede Clemens Petersen ham i 1860 i et brev til Bjørnson. (Brevveksling med danske 1854-74 I s. 67 f.). Alle tre havde de deltaget i en kreds, der i sidste halvdel af 50'erne var kommet sammen på Bistrups Kafé på Kongens Nytorv. Men mens Arentzen nok har gjort sig til overfor notabiliteter som Bjørnson og Clemens Petersen, var han ligefrem og venlig mod den unge generte provinsstudent, Sophus Schandorph, der ligeledes tilhørte kredsen.

Arentzen havde som radikal demokrat deltaget i Haandværker Dannelsesforeningen i 1848 og havde agiteret for den almindelige valgret blandt slagterne på Vesterbro. Men med sit standpunkt i de europæiske frihedsideer fra 1840'erne følte han sig i dyb modsætning til den borgerlige og nationale åndsstrømning i 50'erne og levede et temmelig ensomt digter- og studieliv i disse år. Han mente sig miskendt som digter og så med bitterhed og foragt, hvordan andre mindre digteråndere blev båret oppe af den herskende nationalliberale opinion, og han søgte kompensation for byens trange åndelige forhold ved rejser og ved at hengive sig til poetiske stemninger og vidtløftige æstetiske og filosofiske studier i græsk, tysk og nordisk åndsliv. Men han forblev en filosofisk radikaler, der gennemskuede det urealistiske i den nationale selvovervurdering i forholdet til Tyskland, og som foretrak det jævne folks sunde realisme for de nationalliberale akademikers standshovmod og formentlige politiske uforstand. Sin tro på det anonyme folk gav han ved forskellig lejlighed udtryk for i digte, og i et tilbageskuende brev til Otto Borchsenius fra 1876 skrev han med karakteristisk selvfølelse herom:

»Jeg er vistnok endog den eneste Poet herhjemme, der har anslaaet saa radikale Strengte ligefra min første til min sidste Tid«.

¹ Ressentiment er en psykologisk term for genoplivelse af gamle følelser af had og forurettelse.

Den almindelige dom om ham var mindre gunstig, og han led under det, men gennem alvorlige personlige kriser tilkæmpede han sig efterhånden en nogenlunde stabil identitet som ideens pligtro tjener.

1856 tog han magisterkonferens i æstetik, men efter sit giftermål to år senere måtte han døje et par år som ekstraskriver hos faderen i krigsministeriet. Det var herfra han i 1860 slap bort til stillingen som lærer i dansk og tysk på Mestropolitanskolen. Han var da 37 år. Ved sine meninger isoleret fra de ældre og jævnaldrende af det nationalliberale selskab vandt han her en udvalgt kreds af beundrende elever, en lille kreds af misfornøjede, som Drachmann siden kaldte den. Og med denne kreds af lydhøre og diskussionslystne unge omkring sig, siddende i slåbrok i den hjemlige sofakrog, befandt han sig bedst. Der fik kritikken og begejstringen frit løb.

I Arentzens hjem indførtes Hørup i den store litteratur og deltog i endeløse debatter om æstetiske og filosofiske emner. Høffding har beskrevet Arentzen og hans betydning for den kreds af unge gymnasiaster og siden studerende, der søgte ham i første halvdel af i 1860'erne, således:

»Han var større Digter i Sind og i Stemning end i sine trykte Digte. Med inderlig Beundring for det Store og de Store maatte han stadigt kæmpe med Ordene for at udtrykke, hvad han følte. Det var ofte kun i enkelte Aforismer, at han kunde ud tale sig om Shakespeare og Goethe, om Lessing og Hegel, om Oehlenschläger og Baggesen. Men disse Aforismer bleve hængende i Erindringen, formedelst den Iver, med hvilken de fremførtes, og den Begejstring, hvoraf de udsprang. Tillige havde han noget Æggende og Drillende i sit Væsen, som maaske saarede Enkelte, men virkede ansporende paa Andre. Han var den Første, der fik mig til at ane, at meget, som var gængs og fastslaaet, kunde ses og tages paa helt anden Maade. Om Lørdagsaftener kunde vi i øverste Klasse besøge ham og hans Hustru i deres lille Hjem ved Peblingesøen, og jeg erindrer, hvorledes jeg her, sammen med nogle Kammerater, en hel Nat igennem kæmpede for Oehlenschlägers Digterang mod Arentzen, der allerede dengang, ligesom senere i sit udførlige Samleværk om Oehlenschläger og Baggesen, var tilbøjelig til at tage Baggesens Parti. Det var første Gang, jeg ret følte, hvad aandelig Turnering vil sige. Ogsaa i mange andre Spørgsmaal vakte han direkte og indirekte den kritiske Evne hos mig. Og dog var han inderst inde Romantiker, om man vil Epigon fra vor Litteraturs Guldalder. Men med Romantiken som Baggrund, og med den Tryghed, som udsprang af inderlig Forvisning om, at »Ideen« (som man dengang kaldte det) eller »Aanden« var det inderste i Tilværelsen, den sande Realitet, lod han sin Kritik frit spille. En virkelig Forbindelse indgik Kritik og Romantik ikke hos ham. Men det var maaske netop derfor, han kunde være saa meget for en hel Kreds af Unge. Af min Klasse var det, foruden mig, især Julius Petersen og Viggo Hørup, der kom til at staa ham nær, og de to stode ham vistnok nærmere end jeg«. (Erindringer s.31 f.).

Julius Petersen var den klassekammerat, Hørup satte mest pris på. De var kommet samtidigt ind i skolen, var begge ældre end de øvrige klassekammerater, og ingen af dem var københavnere, idet Julius Petersen var søn af venstrepolitikerens, urmager Findanus Petersen fra Bornholm. Som karakterer var de derimod umådeligt forskellige. Hvor Hørup var følelsesmæssigt stadig, flittig i skolen og reserveret, var Julius Petersen et udpræget stemningsmenneske, vel nærmest hvad vi i dag ville betegne som manio-depressiv. Men han sad trods lange sløvhedsperioder og ugelangt skulkeri på de forreste bænke og nød det privilegium at blive betragtet som en særling, hvem det ikke nyttede at behandle efter almindelige skoleforskrifter. I det sidste skoleår sluttede han sig meget nært til Høffding og en anden klassekammerat, Hans Skovgaard.

Det er betegnende for Arentzen, at han særligt havde blik og interesse for begavede outsiders som Hørup og Julius Petersen ligesom senere for Holger Drachmann. Som det fremgår af vidnesbyrdet fra sommeren 1860, har han allerede få måneder efter sin tiltræden ved Metropolitanskolen interesseret sig for Hørup - og vel at mærke som person. Drachmann, der gik nogle klasser under Hørup, og som må være kommet ind i elevkredsen hos Arentzen omkring 1864, skriver for sit vedkommende, at Arentzen var den eneste lærer, der havde blik for, at han trængte til anden hjælp end den, skolen kunne yde ham.

»Han var paa engang vor Fortrolige og vor Mentor. Han havde en egen, paa en gang raillerende og begejstrende Maade at lade alle større Spørgsmaal, æstetiske og filosofiske, opdukke for os i Horisonten saa maatte vi selv se at tilegne os dem, som vi kunde. Han læste for os og med os de store Digtere, Sofokles, Shakespeare, Aristofanes, Byron, Goethe og Heine. Han gav os aldrig helt Medhold i vore Klager, thi han viste bestandig Relativiteterne frem, men han hørte paa os, trøstede os, holdt bestandig de ideellere Magter op for os som Spejl og indrømmede samtidig vore Daarskaber deres Ret« (Selvbiografiske breve s. 31).

Hørup har ikke selv skrevet om sit forhold til Arentzen eller om dennes betydning for ham. Men vi véd fra Høffdings ovenfor citerede erindringer, at han hørte til inderkredsen af de elever, der kom hos ham. Og selv skriver Arentzen i sine erindringer, at Hørup ligesom Drachmann i en lang årrække var en af de stadigste gæster i hans hjem. I en kronik fra 1905 har Drachmann fint antydnet påvirkningen i en beskrivelse af, hvordan Arentzen efter aftenens og nattens hidsige diskussion rakte sine unge venner sin »bløde hvide Haand« med et »Godnat, kom snart igen!« - »saaledes som han kun kunde sige det - og som han lærte Hørup at gentage det«. Dvs. som gæstfri vært på Lystofte omkring århundredeskiftet. Hørup har hos Arentzen mødt den kritiske samstemthed og sympatiske forståelse, som han har savnet i byen og efterhånden også hjemme i Torpmagle. Og han har - som hans senere digte og breve viser - modtaget stærke indtryk af Arentzens læsning og af hans eksistentielle forhold til »det Store«. Arentzen og hans kreds har udgjort hans primærgruppe i begyndelsen af 60erne.

Hørup var 20 år, da han i sommeren 1861 blev student med en fin førstekarakter. I ferien var han med Julius Petersen på besøg hos dennes forældre på Bornholm. Hjemturen foregik på egen hånd i åben sejlbad, idet de begge var fuldbefarne sejlere. Efter sommerferien begyndte han på universitetet. Men han synes ikke at have haft større hast med studeringerne, for i rusåret nøjedes han med at tage anden eksamen, dvs. filosofikum. Først året efter meldte han sig til det juridiske studium. Blandt de indtegnede pr. 1/10 1862 var desuden to klasse kammerater blandt hvilke Axel Peter Grüner. Efter deltagerlisterne at dømme har de tre holdt sammen, og i det mindste Grüner kom også hos Arentzen.

Endnu den første tid boede Hørup sikkert hos Holmsteds, men i hvert fald fra 1863 har han boet til leje i byen. Vejviseren for 1864 placerer ham i Sølvgade hos en enkefru Braunstein. Maden fik han på skift hos Holmsted og A. G. Drachmann, hvis nye hustru, Clara, kun var fem år ældre end Hørup. Begge onkler var bidske demokrater af københavnsk liberalt, men ikke nationalliberalt, snit. Og selv om Hørup under drengetidens krise havde oplevet utilstrækkeligheden af deres viljesmoral og rationalisme, har denne indstilling været kongenial med den, han kendte fra hjemmet, og den har bundfældet sig i ham som et centralt element i hans senere politiske holdning. Men foreløbig var det nok mest reaktionen mod »den store, almindelige Fornuftighed« og den afhængige stilling, der har domineret hans holdning til dem.

Tidligt i 60erne forelskede han sig i kusinen Emma Holmsted. Hun var fem år ældre end han og selverhvervende lærerinde. I et interview til Vore Damer i anledning af hendes 80 års fødselsdag i 1916 har hun beskrevet sit hjem således:

»Jeg er opvokset i et lykkeligt Barndomshjem under en kærlig og forstaaende, men streng - det var jo Tidens Aand - Faders Vejledning. Min fa'r var en dygtig Officer og en god Patriot, men han var fordomsfri og havde Føling med, hvad der var oppe i Tiden. Vi Døtre fik en udmærket Opdragelse og Undervisning, og da der blev Tale om, at Kvinder kunde blive Lærerinder, vilde han have, at min ældre Søster . . . skulde være Lærerinde. Men hun var svag, saa det blev mig«.

Holmsted må have sat sine døtre i en af byens få højere pigeskoler og har derefter ladet dem uddanne sig til privatlærerinder. Dette var et vidt begreb, men der fandtes i 1850erne nogle gode

institutter til formålet, blandt hvilke Natalie Zahles privatlærerindeinstitut, hvor Emma Holmsted gik. En tid underviste hun privat, men fra 1860 blev der åbnet mulighed for, at kvinder kunne tage lærerindeeksamen med henblik på undervisning i almue- og borgerskoler. Femmers Kvindeseminarium åbnede først i 1861, men sammen med en anden dame modtog hun privat undervisning af Nikolaj Femmer og hans stab, og i oktober 1860 indstillede hun sig som en af de fire første kvinder til prøven og bestod som den bedste. Efter sommerferien 1861 blev hun ansat ved Østre Betalingsskole (Sølvgades Skole) som timelærer.

Forholdet til Emma Holmsted må have indledt en ny fase i Hørups udvikling. I et brev dateret »Thorp magle d. 18.« fra 1862, har Hørup udtrykt sin lettelse og glæde over hendes ja (breve og digte s. 3 f.). Brevet meddeler, at han efter en forgæves »søgen og jagen« har længtes efter at falde til ro, og at han nu mente, det ville blive let for ham at forson sig med en almindelig tilværelse. Han ville med andre ord opgive sin drøm om at udrette noget overordentligt og satte istedet ønsket om at realisere det almene.

For ret at forstå, hvad dette fremtidsmål indebar for ham, er det i oplysende at inddrage et digt af Arentzen, »Penaterne«. Penaterne var nogle statuetter, som fandtes i ethvert husalter i oldtidens Rom, og som repræsenterede den kraft, der holdt familien vel ved magt. »Genius« repræsenterede specielt husherrens kraft. For senromantikeren Arentzen: hans idé. Ifølge traditionen var det oprindeligt Æneas, der havde reddet penaterne ud af det brændende Troja, og som efter sin farefulde odysse havde bragt dem til Italia.

Penaterne.

Høie Penater!	knælet og bedet.
ud af min Fortids	
brændende Troja	Ak af den falske
har, som Æneas,	Skjønhed bedaaret,
Eder jeg reddet.	ak, af Helena
	henrevet sødt,
Synker kun alle	kæmped jeg vildt for en
stolte Palladser,	gøglende Drøm.
underfuld deilige	
Søilegange - Skove af Marmor:	Op er jeg vaagnet,
alle min Ungdoms	vaagnet i Rædsel -
dristig fantastiske	Troja, mit Troja
Luftkasteller!	synker i Grus.
Lad kun den vilde,	Eder jeg reddet dog,
knitrende Flamme	høie Penater
Eder fortære	ud af min Herligheds
mægtige Templer	bittre Forlis.
hellige Altre,	Eder jeg holder
hvor jeg som Barn har	i mine Arme,

Eder jeg trykker	
tæt til mit Hjerte,	Hisset, hisset
Eder jeg løfter	hæver sig op af
højt imod Himlen.	blaanende Bølger,
	solbeskinnet, druebetynget,
Brus da kun Flamme,	Du mit Italia, deilige Land.
styrter Palladser,	
Barndoms ærværdige	Fremtidslandet,
Templer og Altre!	Manddoms bedrifters
	vinkende Arne -
Mægtig, profetisk	did over Havets
toner en Stemme;	sydende Brænding
freidig jeg følger,	fører jeg Eder,
Genius! dit Kald.	høie Penater!

(Digtsamling, 1862).

At Hørup har haft dette digt i tankerne, da han skrev til Emma Holmsted, frem går af et citat i brevet: »Barndommens Fantastisk dristigt phantastiske Luftkasteller«, frit citeret fra digtets anden strofe. Han må have kunnet forudsætte digtet bekendt af hende og har villet give hende associationer til dets mening: at digteren gennem sammenbruddet af sin barn- og ungdoms falske idealer og præntioner har bevaret det ideelle i sin personlighed og glad følger sin nu erkendte bestemmelse. Der er således god grund til at mene, at det »hjem«, Hørup i brevet »freidig« styrer mod, er i slægt med Arentzens Italia og altså har symbolske overtoner. - Jævnfør også Goldschmidts dobbelttydige brug af ordet i sin roman »Hjemløs«, der udkom i 1850erne. Men der er nok alligevel den afgørende forskel mellem Arentzens tankegang og Hørups mening i brevet, at Arentzen troede på et højere kald, mens Hørups »Søgen og Jagen, som intet Holdepunkt fandt«, må forstås som udtryk for, at hans forsøg på at finde en overindividuel orden, som kunne give hans tilværelse mening, havde været forgæves. Mens Arentzen tænkte idealistisk i filosofisk forstand, har Hørup her forkastet dannelsesstraditionens idé om en universel, meningsgivende orden. Hans symbolske »hjem« var identisk med hans psykologiske jeg. Set fra Arentzens og den filosofiske idealismes horisont, som var hans udgangspunkt, betegnede hans beslutning om at realisere det almene og forstå sin bestemmelse heri et afgørende nedslag i fordringen, i bogstavelig forstand en opgivelse af idealiteten.

I marts 1864 blev Hørup optaget på Regensen, og pr. 1/9 samme år blev Emma Holmsted ansat som overlærerinde ved De forenede Kirkeskoler. Hverken hvad holdning eller ydre livsomstændigheder angår, var det nogen typisk dansk student fra 1860erne, der holdt sit indtog på Regensens 4. gang. Medregensianeren M. L. Galschiøt har beskrevet stemningen på Gården efter 1864 således:

»Følelsesfulde Sange og højtstemte Taler vare uundgaaelige ved alle Fester, og vi vare ikke utilbøjelige til at anse os selv som Indehavere af den eneste saliggørende ægte Studenterlivstradition. Vi toge gerne de nytilkommende Alumner med Storm ved i vore Rustaler indtrængende at opfordre dem til at slutte sig til os og hjælpe os med at »løfte Arven fra Fortiden« og »holde Traditionen fra Plougs og Hostrup Dage i Ære« osv., og da vi virkelig selv havde Troede paa vor Mission, fik vi ogsaa andre til at Tro paa den, saa at de

fleste fulgte med os, selv om en eller anden »Illyriker« eller 4de Gangs-Mand stillede sig skeptisk overfor baade »Arven fra Fortiden« og Livet i Nutiden. »Lyrikerne« dominerede absolut paa Regensen i disse Aar, og hvis der dengang var mere Fylde og Sammenhold i Livet derinde end ellers, skyldtes det dem. De vilde noget, og de vare ikke bange for at anvende Tid og Kræfter paa at føre det igennem. (Studenterbogen 1896 s. 44 f.).

Men Galschiøt skjuler ikke, at der var tale om en meget ungdommelig og naiv studenteridealisme, som end ikke nederlaget i 1864 havde formået at revidere. Snarere tværtimod!

50ernes og 60ernes studenter var for en stor del embedsmandssønner. Fra hjemmene og gennem latinskolen var de opdraget til at forstå sig selv som bærere den nationale kultur og almeninteresse. Og denne selvforståelse blev kraftigt understøttet af de to dominerende nationalliberale opinionsblade, Dagbladet og Fædrelandet. I Danmark, hvor industrien kun var svagt udviklet, og hvor handelen først sent havde fået et opsving efter krisen i 20erne som følge af de gunstige landbrugskonjunkturer, udgjorde akademikerne og blandt disse navnlig embedsmændene længe borgerskabets kerne. Og fra midten af 50erne var embedsstanden væsentligst nationalliberal. Fra 40ernes opposition mod enevælden, og med front mod konservative helstatsmænd og bondevenner havde partiet som det regeringsdygtige centrum vundet byernes opinion, og også i landdistrikterne hentede det mange stemmer. Akademikerne forstod sig selv som den selvfølgelige elite, der i kraft af sin større uafhængighed af materielle interesser og sin dannelse og intelligens burde være nationens åndelige og politiske vejledere, og de så med stigende bekymring og foragt på bøndernes og for så vidt også håndværkeres og høkeres klassepolitik. For selv om tiden mellem de slesvigske krige betegnede den borgerlige embedsmandskulturs glansperiode, var de nationalliberale lederskab aldrig uanfægtet. Både tilhøjre og tilvenstre for det skumledes der om doktrinære professorer, studenterforgudelse og presseterror. Og i de parlamentariske forsamlinger var politikere som Tscherning og J. A. Hansen utrættelige i deres kritik af den lærde skole og embedsmandsvældet. Der findes mange vidnesbyrd om, hvor frustrerede de nationalliberale var over, at grundlovens friheder misbruges af »demagogiske folkeforførere«. Og der er næppe tvivl om, at deres stærke nationale selvidentifikation til dels udsprang af denne frustration. Den imødekom et behov for overfor sig selv og andre at kunne retfærdiggøre og fastholde positionen som kulturel og politisk normsættende elite. Krigsbegivenhederne i 1864, Londonkonferencen og freden i Wien oplevedes på baggrund af denne nationale selvidentifikation yderligere intenst og forårsagede en dybtgående krise for partiet. Her var ikke blot tale om et politisk og militært nederlag, men om et sammenbrud af den moralske orden. Hvert tilbageslag blev i pressen fulgt af en regn af beskyldninger mod hæren, Christian IX og de venligtsindede magter. Og hæren tog til genmæle i det lille konservative Flyveposten:

»Ejderpolitik, Skandinavisme, og Danevirkestilling er Forestillinger, der står i nøjeste Forbindelse og gribe ind i hinanden. Det er Følelsepølitik i Stedet for Statskunst og Krigskunst« (Cit. fra la Cour s. 32).

Den nationalliberale grundtvigianer, Frederik Hammerich, har i sine erindringer fra 1874 beskrevet sin oplevelse af denne krise således:

»Når ulykkerne skylle ind over et land, holde de onde ånder gilde, dumhed og fejghed og frihedsnag, selvsyge, madstræb. Folkeånden var som borte, alt var søndersplittet, alt partivæsen, den ene trode ikke mere den anden, landboerne opæggedes mod København; det, vi havde levet og stridt for, blev dømt som vanvid. Selv offiserer talte om »Københavnernes blodtørst«, og at det vel var klogere, hvis man vendte sine våben mod dem end mod Prøjserne. Også i rigsrådet hørtes af og til ugleskrig; eller man så mænd, hidtil nøje knyttede til Sønderjylland, kaste blikket uroligt til højre og venstre og i Danmarks livssag stemme, som egen fordel bød det.

Mandige ord blev talte, de faldt som lamslåede til jorden, det, der rådede i sindene, var den hårde nød, og Bluhmes ministerium, der havde afløst Monrads, sluttede freden i Wien Blandt de 21 sønderjydske og

kongerigske folketingsmænd, der stemte imod freden, var også jeg, jeg kunde for alt i verden ikke give mit minde til, at fjenden satte sin hæl på mine fædres grave. Alligevel véd jeg mig fuldt med skyldig i mit folks brøde; vi havde ikke gjort vor pligt og stod dér med sænket hoved. Siden den stund har jeg aldrig sat min fod i Sønderjylland, fordi det har været mig en umulighed; tanken på, hvad vi har mistet, kaster sine skygger selv ind i mine gladeste øjeblikke.

Dermed var min politiske løbebane til ende, hvad jeg havde arbejdet for, lå nedkastet i støvet. For grundlovsindskrænkningen og det bluhmeske landsting stemte jeg til sidst, da jeg så, det var blevet en nødvendighed, hvis ikke bønderne ene skulde rade for alt; . . . « (Et Levnetsløb II, s. 197 f.).

Stykket giver et stærkt og vistnok i det væsentlige repræsentativt indtryk af, hvordan nederlaget rystede de nationalliberale akademikers politiske vision og dermed deres identitet som fremskridtets bærere. Endnu håbede de på revanche i forbindelse med et kommende opgør mellem fastlandsmagterne, og det er almindeligt bekendt, at dette håb ofte antog rent sangvinske former. Fra denne nationalidealistiske horisont måtte den efterfølgende forfatningskamp opfattes som udtryk for lavt partivæsen og national splittelse. Men frygten for bønderne tvang dem omsider til - i lighed med Hammerich - at stemme for den indskrænkede grundlov af 1866, selv om den væsentligt begrænsede deres repræsentation i landstinget til fordel for godsejernes.

På denne baggrund bliver regensianernes bevidste dyrkelse af studentertidens traditionen fra Plougs og Hostrups tid socialpsykologisk forståelig. Som småborgerskabet reagerede på de bratte stemningsomslag og de skuffede forventninger ved et hektisk forlystelseliv på Klampenborg Badeanstalt eller i Tivoli, søgte flertallet af studenterne at fastholde deres identitet som stand ved at slutte op om traditionen fra studenterbevægelsens glansperiode med dens gilder og idealer. De var trods skandinavismens åbenbare sammenbrud skandinaver, hadede tyskerne og så med foragt på bønder, høkere og arbejdere, for så vidt som disse søgte at gøre deres økonomiske særinteresser og praktiske indstilling politisk gældende. Sidste halvdel af 60'erne blev derfor en storhedstid for Gårdens fællesskab, en slags indian summer.

Nogen særlig fremtrædende regensianer har Hørup ikke været. En mundtlig tradition vil vide, at kammeraterne var bange for ham, og der er bevaret et tilbageskuende vidnesbyrd om, at han havde været helstatsmand før 1864. I august 1865 var han aktiv modstander af, at Regensen skulle indbyde en gruppe slesvigere som liggende gæster, og i oktober samme år var han medunderskriver på et andragende fra ti alumner om, at det konservative hovedorgan, Augustforeningens Dansk Rigstidende, måtte blive anskaffet til læsestuen. Men selv om der fandtes en konservativ opposition på Gården, der med den senere højesteretsassessor og landstingsmand P. G. C. Jensen som talsmand søgte at gøre sig gældende på de hyppige og meget vidtløftige generalforsamlinger, er der ikke tegn på, at Hørup har deltaget i den. I et brev fra juli 1866 til Emma Holmsted omtaler han sin evne »til at holde Stimerne borte« (breve og digte s. 10). Han har passet sine studier, har nu og da besøgt familien eller Arentzen og har for resten holdt sig til hende. I øvrigt fastholdt han sit ønske fra brevet dateret »Thorpماغle d. 18.« om at søge tilværelsens mening indenfor den huslige lykkes og personlige udfoldelses rammer. I ikke mindre end to breve fra midten af 60'erne har han bekræftet dette ideal og har modstillet det til sine tidligere storhedsdrømme (breve og digte s. 8 og 11).

II

29. juni 1867 blev Hørup kandidat med et smukt laud. Efter sommerferien, som han tilbragte i Torpmagle, vendte han tilbage til København, men der er ikke tegn på, at han har søgt stilling. Tværtimod skriver Arentzen i sine erindringer, at han efter sin eksamen længe »stod tøvende, usikker om sin Livsopgave« (s. 194). Først året efter giftede han sig, og i mellemtiden boede han hos A. G. Drachmann. Fætterten Holger var netop vendt hjem fra Sicilien, og de delte en tid

studereværelse. Holger Drachmann var fem år yngre end Hørup og havde i høj grad brug for en ven og vejleder, der som denne havde både hans egen og den myndige A. G. Drachmanns tillid.

Da Hørup 1889/90 sad i fængsel, sammenlignede han i et brev til onkelen sin nuværende situation med denne periode af sit liv:

»Ikke siden Du og Clara for en Snes Aar siden saa venligt laante mig Hus, har jeg oplevet slige fredeligt nydelsesrige Tider. Dengang sagde man lige saa spydigt som træffende, at jeg et helt Aar ikke bestilte andet, end at sidde og glo paa Væggen.« (breve og digte s. 262).

Udtrykket »at glo på væggen« findes også i et samtidigt fragment, velnok fra eksamenstiden:

»Ja, de kan sagtens tale om at bestille noget; jeg lusker mig til at sidde en halv Time hver Eftermiddag og glo dumt paa Væggen, det er min Ferie og Forfriskning, saa gaar Møllen igen: Klipklap! Argumenter for og bag: det synes - det skønnes - det formenes. « (Digte og Optegnelser s. 359).

Der synes at være tale om en fast betegnelse for nogle vegetative aktiviteter. Af brevene til Emma Holmsted i Jylland fra sommeren 1866 fremgår det, at Hørup havde skrevet digte i regentiden. Og det har nok været, mens han boede hos Drachmanns, at familien morede sig med at kalde ham »digteren« til forskel fra »maleren« Holger, der på det tidspunkt ville være kunstner. I sine selvbiografiske breve fra 1877 skriver denne, at de i det år læste »de tyske Forfattere og de norske (særlig Wergeland in extenso) sammen. Han tilskyndede mig til at skrive og skrev ogsaa selv en Del, sub rosa« (s. 137). Det tysksprogede brev til Emma Holmsted fra 2/6 1867 (breve og digte s. 14 f) og de bevarede fragmenter i Digte og Optegnelser må være eksempler på den form for poetiske refleksioner og stemninger i romantismens livsfilosofiske stil, som Hørup hengav sig til, når han »gloede på væggen.«

Et af fragmenterne er henlagt til skolen i Torpmagle:

»Her sidder jeg da i Skolestuen ved Katedret, hvor jeg har maattet flygte hen for at undgaa den Omhu, hvem intet er ligegyldigt, hvad jeg foretager mig. - Ude i Haven suser Vinden i de gamle Piletræer de gamle Melodier, de gamle Erindringer fra de unge Dage; hvor tidt lyttede jeg ikke til dem, hvor forskelligt talte de ikke til mig. Det var den stærke, hemmelighedsfulde Brusen, der fyldte Sjælen med Forjættelser og sære Løfter for Fremtiden, der bar ud i Livet og gav Mod paa Livet og fangede Fantasien for at give den Fart, Vindens Fart, hvormed Fantasien gennemflyver Stemningens uendelige Mangfoldighed. Ja, Livet var skønt den Gang, thi det var jo kun Drømmen om Livet. .. « (Digte og Optegnelser s. 356).

Selv om der kun er tale om et brudstykke, er det klart at Hørup modstiller »drømmen om livet« og det »virkelige liv«. De to kategorier forbindes endvidere med hver sit livsstadie: barndommens naive forventninger til fremtiden og voksenalderens desillusion. Et tredje element er den vemodige stemning, som barndomserindringen hensætter den voksne i. Det er den, Hørup har dyrket og har villet give kunstnerisk udtryk. »Ruinerne af Barndommens dristigt phantastiske Luftkasteller«, som han i 1862 frejdigt kasserede i tillid til voksertilværelsens ny forjættelser, har her og i en række - uden tvivl samtidige - digte fået en ny funktion. Jeg tænker på digte som »Havets Brusen«, »Havet«, »Afsked«, »Floden«, »Lød Dødens Bud i denne Stund« og »Opgjørelse«. I disse digte potenseres livsfølelsen ved modstillingen af barndommens anelser og ungdommens kampe med »Tankelivets Store« overfor kampens frugtesløshed og tilværelsens absurditet. Og digteren søger bekræftelse og styrke i denne stoisk æstetiske livsfølelse.

Brusende Bølge! jeg kjender din Stemme

i Kamplarmen lyder et Suk;

synkende, brudt, vil Dybet dig gjemme,

- dog Kraften og Kampen er smuk!«

(breve og digte s. 382).

Også selve billedsproget i digtene viser dette fortolkningskred: I brevet fra »Thorpماغle d. 18.« er han som sømanden, der omsider er nået i sikker havn efter en farefuld rejse, men i digtene elsker han ikke »det smilende Land«. Både i brevet og i digtene symboliserer »landet« den trygge tilfredshed og harmoniske tilpasning, mens »havet« symboliserer uvished og udsigtsløs kamp. Men hans værdiorientering er i digtene den modsatte af brevets. Trygheden er blevet en illusion og kampen det virkelige livs vilkår, det han bekender sig til. I »Alcibiades. En Phantasi over Symposiets« udfoldes dette tema for alvor. Alcibiadesessayet, som er trykt i »breve og digte« s. 452-62, kan ikke dateres med sikkerhed, men det slutter sig nøje til fragmenternes og de tidlige digtes tankeverden og stammer sandsynligvis også fra sabbatåret 1867.

Hørup havde i skolens græsktimer læst Platons »Symposion«, og til studentereksamen lød stilen »At udvikle Betydningen af det sokratiske 'Kend dig selv!'«. Sokrates og hans majeutiske dialektik forudsattes altså at være et velkendt og aktuelt personligheds- og erkendelsesideal hos eleverne. Og der kan da heller ikke være tvivl om, at Arentzen var inspireret af Sokratesskikkelsen i omgangen med sine yngre venner. Kaalunds afskedsdigt til ham, da han i 1872 rejste til Tyskland, alluderer direkte til denne sammenligning: »Ingen saa godt som Du forstaar / at hjælpe Andre at føde«.

Essayets nærmeste inspirationskilde er imidlertid Kierkegaard, stilistisk og motivisk såvel som ved dets psykologiske kategorier og eksistentielle problemorientering. Stilistisk ligger det således i forlængelse af Baggenses, H. C. Andersens og Kierkegaards subjektive linje i dansk litteratur. Fortælleren optræder som et »jeg«, der psykologisk medlevende både er iagttaget i det gamle Athen og nutidig ræsonnør. Essayets »præludium«, hvori fantasifiguren »Clelia« opsøger Sokrates, viser sig overraskende blot at være fortællerens tankeeksperiment. Meningen var kun at slå temaet an. Hørup har villet gøre op med den objektivistiske stil, som udtryk for en dannelse, som ingenting forstår. For »hvad der tales i Stemning, forstaaes i Bevægelse, uden Stemning, ingen Forstaaelse«, skriver han. - En jævnførelse med Kierkegaards tilsvarende opgør med »docenterne« ligger lige for. Den subjektive stil er et middel til at bryde med en sådan udvendig dannelse og indtrængende forstå den psykologiske baggrund for Alcibiades' tale i »Symposion« og for hans politiske opportunisme og magt over folket. Også essayets inddeling med et præludium, der i kim indeholder den efterfølgende hoveddels mening kan være inspireret af Kierkegaards tilsvarende disposition i behandlingen af symposiet i disputatsen fra 1841, »Om Begrebet Ironi«. (Jf. dette værk s. 100).

Selve motivet om Sokrates' verdenshistoriske betydning som fødselshjælper for et højere moralsk princip var selvfølgelig ikke Kierkegaards opfindelse, men det er centralt placeret i hans produktion. Mest udførligt har han behandlet det i »Om Begrebet Ironi«, hvor også alkibiadesepisoden i »Symposion« analyseres (s. 102-07 og 218 ff.). Til gengæld fremstilles Sokrates' position her som rent ironisk: han har intet positivt forhold til medmennesker eller institutioner. Han vil dem ikke noget, men svæver over dem i sin ironiske forholden sig til sig selv. I et medmenneskeligt perspektiv er han derfor en bedrager. I Kierkegaards egentlige forfatterskab opfattes den sokratiske ironi derimod som middel for et positivt eksistensbudskab. Det er denne sidste og almindelige opfattelse af Sokrates, vi møder i Hørups essay, for så vidt som Sokrates her handler ud fra en moralsk bevidsthed om sin opgave. På dette afgørende punkt har Hørup ikke fulgt sit vel nok mest umiddelbare forlæg, men også i afvigelsen fra det, befinder han sig indenfor det kierkegaardske univers.

Og hermed er jeg nået til det psykologisk-kategoriale plan. Sokrates og Alcibiades repræsenterer hver sin type - eller side - af det moderne frisatte individ, der i en kaotisk, retningsløs overgangstid har frigjort sig fra den gamle æras mytologiske autoritetsstrukturer. Det er »tungsindet«, der driver Alcibiades til at forføre kvinderne og mængden, og det er en »sympathetisk« kraft, der drager dem

til ham. Hørups alkibiadesskikkelse er en dramatisering af Kierkegaards psykologiske kategori »sympathetisk Tungsind« fra »Enten-Eller«s 2. del (s. 28). Tungsind bestemmes der som en brøde, og det opstår, når individualiteten er vakt af umiddelbarheden, men ikke vil træde i karakter (s. 174). Hørups Sokrates fremstilles derimod som karakter. Han repræsenterer en stoisk individualisme, som tør se tilværelsesvilkårene i øjnene, og som uden private bimotiver forholder sig til denne trøstesløse sandhed. Han står lige langt fra den selvhvilende, ureflekterede sokratesskikkelse i »Om Begrebet Ironi« og »Enten-Eller«s borgerligt-idealistiske assessor Wilhelm. Det er Sokrates, som Kierkegaard forstår ham i »Afsluttende uvidenskabeligt Efterskrift«, den Sokrates, som endnu i sit 70de år stræbte »at indøve inderligere og inderligere, hvad en Pige paa 16 Aar veed« (1. halvbind s. 76). Nemlig at den objektive uvished er sandheden.

Alkibiadesessayet er opbygget over sådanne modsatte kategorier - eller modeller: den gamle mytiske bevidsthedsform og naive harmoni overfor en senere tids individualiserede bevidsthed og personlighedskonflikt, det dæmoniske geni over for karakteren, eneren overfor den umiddelbare mængde og overfor de dannede, og de dannede overfor mængden, og endelig den sympatisk medlevende forståelse overfor den objektivistiske.

Jeg vil dernæst vende mig til essayets eksistentielle dimension. Mens Sokrates' tanker har »suget Væxt af Ensomheden og den bittre, ukjærlige Forladthed, er Alkibiades vokset op som guders og menneskers yndling. Da hans tanke bliver frigjort af Sokrates, forkaster og dømmes han alt - også guderne, d.v.s. symbolet på det højeste, som Sokrates var ydmyg overfor. Sejrsstolt vender han tilbage for at få løsenet til den tilværelsens gåde, han aner Sokrates besidder, han åbner sig for ham, men opdager, at Sokrates slet ikke har hørt efter, han sover! Det er denne ydmygelse, der ligger bag hans tale ved symposiet og bag hans hvileløse og grundsætningsløse fremfærd. Fantasien slutter:

»Gjennem de overdrevne Yttringer af Beundring over Socrates' Viisdom og Fasthed hører man den sagte, bittre Bebreidelse for Haardhed og Overmod og skjønt han taler op til Socrates som til den Store, Seierrige, Overlegne, hvis blotte Tilværelse er en Dom over hans eget Liv, er det dog tydeligt, at en Følelse af Uret ikke har forladt ham og at han kun halvt har nemmet hvad Socrates vilde overfor ham, kun halvt har forstaaet, at Krandsen ikke vindes, som en anden Mester har sagt, ved at raabe »Herre! Herre!«

Den sidste sætning refererer til Jesus' ord i bjergprædikenen:

»Mange skulle sige til mig på hin dag: Herre, Herre! har vi ikke profeteret ved dit navn? og har vi ikke uddrevet djævle ved dit navn? og har vi ikke gjort mange kraftige gerninger ved dit navn? Og da vil jeg bekende for dem: jeg kendte Jer aldrig! vig bort fra mig, I som beflitter Jer på uret! « (Mat. 7, 22—23, jf. også Luk. 6, 46).

Hvad er det så, Alkibiades kun halvt har forstået? Hørup besvarer ikke spørgsmålet direkte og af gode grunde - for svaret kan ikke gives direkte. Det er den sokratiske indsigt, at sandheden ligger i én selv, at det er karakteren, det kommer an på. Alkibiades har kun halvt forstået det, fordi en fuld forståelse ville have fordret en afgørende forandring i hans livsførelse. Hans individualitet er vakt, men han kan hverken bære at skulle være sin egen yderste autoritet eller at skulle opgive sin egocentriske storhedsdrøm. Som Sokrates er en dom over den gamle græcitet, er han det også over den moderne ånd, Alkibiades. Ved at fremstille denne som den mest gudbenådede og højeststræbende yngling har Hørup villet vise dybden af dette eksistentielle karakterkrav - det som sammenbruddet af den gamle orden stiller en ny tids mennesker overfor. Men der er også en tanke om nemesis i det: Under trykket af fattigdom og ensomhed har Sokrates lært ydmyghed og vundet psykisk styrke. Alkibiades er derimod forkælet, og han begår hybris, fordi hans stræben »efter det højeste« i sidste instans er forfængelig. Det koster noget at blive en karakter.

Men er essayet end en knusende dom over Alkibiades, så er det også en sympatisk indlevelse i hans fortvivlelse og en historisk og psykologisk forklaring på hans personlighedsnederlag. Man hører for

sig Arentzens bemærkning til Herman Schwanenflügel, da denne dadlede Korfitz Ulfeldts forræderi: »Nej, sligt forstaar en dansk Student ikke!« Den samme dobbelthed af knusende dom og hjerteskerende medfølelse genfindes i to af Hørups digte om samme karakterproblematik som i essayet, nemlig i »Alcibiades« og i et uhyggeligt ubenævnt digt udenfor den egentlige digtsamling, »Der borte - hvem er det?« (breve og digte s. 419 og 380):

»Ak, hvem læger dens Smerte,

hvem Lægedom blev til Gift?

Der af Kjærlighedsfylde drak

Menneskehad!

Først en foragtet, nu en Foragter,

Tærer han dulgt

paa sit eget Værd -

Utilfreds, selv syg«.²

[Jeg er senere blevet oplyst om, at det er en Goetheoversættelse, sikkert oversat af Hørup selv]

For den, der som Alkibiades gør fordring på at være en undtagelse, er Sokrates' kolde ironi det sande lægemiddel, et objektivt tilværelsesvilkår og karakterkrav. Men det er umenneskeligt.

I fragmentet fra skolestuen i Torpmagle (s. 137) modstillede Hørup »drømmen om livet« med dettes realitet og opnåede derved en digterisk stemning. I Alkibiadesessayet findes de samme kategorier, plastisk anskueliggjort i modstillingen af Alkibiades og Sokrates i en stemningsbåren subjektiv stil. Bevægelsen findes præcist beskrevet i et brev fra Høffding til Hans Skovgaard fra 29/10 1868:

»... den rette Resignation er, om jeg saa maa sige, teleologisk; den trækker sig fra Virkeligheden tilbage i Erindringen for her at vinde det Haab, hvormed Virkeligheden kan beseires. Men Navnet »Resignation« er valgt i Modsætning til Forventningen om en mirakuløs Virkeliggørelse af det Ideale.« (Høffdings arkiv i K. B.).

Under indtryk af det almindelige opbrud fra den ældre idealismes tro på en overpersonlig meningsfuld orden bag den dagligdags tilværelse søgte Høffding og Hørup hver for sig styrke i »erindringen« - i kierkegaardsk forstand - til at tilegne sig en stoisk livsholdning. Idealismens almene erkendelsesideal blev således omsat til privatpsykologiske kategorier. »Naar jeg hører En snakke om Idealet«, sagde Sophus Heegaard engang til Schandorph, »saa faar jeg samme Fornemmelse, som da jeg forleden læste paa et Skilt: Smørhandelen i Kjøbenhavn«. (Collinske manuskriptsamling 453,40).

Hørups afvisning af den filosofiske idealisme i sidste halvdel af 60erne betegner for så vidt blot en fastholden ved hans opfattelse i brevet fra 1862 (jf. 5. 132 ff.). Forskellen lå i hint afgørende »hvordan«, nemlig måden hvorpå han oplevede og forholdt sig til denne viden. Den forskel, som Sokrates ifølge Kierkegaard havde hele sit liv i. Hørups beslutning om ikke straks efter sin embedseksamen at gå ind i konkurrencen om de gode jobs har ikke bare skyldtes digterdrømme og ulyst til »at sætte Ryggen i lave for det kommende Kontorstøv«, men først af alt en alvorlig vilje til at forsone sig med tanken om, at barndommens lykkedrøm ikke lod sig opfylde. Sabbatåret hos A. G. Drachmann gav ham den fornødne ro hertil. Økonomisk og arbejdsmæssigt uforpligtet og med fremtiden på en gang åben og uvis, har han plejet sin personlige kultur og poetiske stemningsverden

² Der er tale om en oversættelse af et digt af Goethe: «Harzreise im Winter», 1777. Jf. note s. xx

ved eksistentiel læsning - først og fremmest af Kierkegaard, men ifølge Drachmanns vidnesbyrd også af de tyske og norske forfattere, specielt den radikale demokrat og digter, Henrik Wergeland.

III

18. juli 1868 giftede Hørup sig med Emma Holmsted. Det var - som Erik Arup skriver - sikkert et af de første ægteskaber i Danmark, som var baseret på hustruens erhvervsindtægt, selv om Hørup også bidrog til deres underhold ved at manuducere til dansk-juridisk eksamen.

Der herskede et meget stift kønsrollemønster i datidens dannede klasser. De unge piger mødtes fra alle sider med den bestemte forventning, at målet for deres tilværelse var at blive hustru og moder, og da konkurrencen på ægteskabsmarkedet var hård som følge af et betydeligt kvindeoverskud, har tilskyndelsen til helt at indstille sig på denne kamps vilkår ved at internalisere de traditionelle og attråværdige dyder været betydelig. På den anden side var imidlertid også en mere praktisk indstilling ved at vinde frem. De liberale ideer og den større samfundsmæssige dynamik efter 1848 virkede også ind på kvinderne. Og udsigten til at kunne ende som en af tidens mange ugifte tanter, der uden egen erhvervs mulighed var henvist til familiens omsorg, fik stadig flere kvinder af den dannede middelstand til ikke at ville nøjes med de højere pigeskolers almindelig uddannelse, men søge en egentlig erhvervsrettet uddannelse. Og det ville i realiteten sige som lærerinder. Pigeskolerne prøvede at imødekomme disse tendenser ved at inddrage flere reale fag, men virkningen heraf svækkedes ofte ved pigernes manglende motivation. For selv blandt de kvinder, der uddannede sig som privat- eller almueskolelærerinder, var det i almindelighed blot en måde at sikre sig på. Målet var stadig giftermålet, og med det opgivelsen af erhvervsarbejdet.

Emma Holmsted har med sin tidlige og meget målrettede stræben efter at dygtiggøre sig som lærerinde måttet sætte sig ud over fordomme i samtiden mod »examinerede fruentimmer« og »emanciperede damer«. Men hun havde sit miljø i ryggen og har ikke været i tvivl om, at hun repræsenterede fremskridtet, når hun udfordrede den offentlige mening ved at fortsætte som lærerinde efter giftermålet og lod Hørup flytte ind i hendes embedsbolig på Nørregade. Uden sværds slag gik det ikke. Skoleinspektør Eduard Vohnsen, der boede nedenunder, ønskede ikke at have en gift overlærerinde på skolen, og formanden for De forenede Kirkeskolers kuratel, pastor Schrader, meddelte hende inden giftermålet, at dette formentlig ville have hendes afskedigelse til følge. Så galt gik det ikke, men for Hørup, der længe havde lidt under sin afhængige ydre stilling, synes det at have været et sårbart punkt. I hvert fald ærgrede det ham, at børnene råbte »jorde modermand« efter ham.

Der er næppe tvivl om, at hun som den ældre og mere modne længe var den overlegne part i forholdet. Hun havde læst sprog med ham i studietiden, og hun gjorde indtryk på ham ved sin realistiske indstilling og viljestyrke. I de bevarede fragmenter fra 60erne reflekterer han således over, hvordan »den megen kvindelige Halvdannelse« har ført til en misopfattelse af »kvindelig Dannelse i det hele« (Digte og Optegnelser s. 356). Ved afstamning og holdning tilhørte hun den rationalistisk orienterede intelligens, som kan spores under og i en vis modsætning til de nationalliberale. Det er således karakteristisk, at hendes far var officer, ligesom hendes onkel, A. G. Drachmann, havde erhvervet sin kirurgiske eksamen ad den praktiske vej. Det var med hendes støtte, at Hørup tidligt i 60erne havde overvundet sin ynglingspleen. Man mærker den personlige erfaring bag hans senere ord om studenternes »lange Umyndigheds- og Afhængighedstid, den aldrig endende Labansalder, den ofte forbitrede, ikke sjældent fortvivlede Kamp for at blive Voksen, for at hævde sig overfor Forældre, overfor Lærere, overfor Kvinder, den tit ydmygende Stilling udadtil med sin fantastiske Revanche i Drømmenes, Selvoptagethedens og Selvforgudelsens uvirkelige Land.e« (Skrift og Tale bd. I s. 62).

Noget lykkeligt ægteskab blev det imidlertid ikke. De ydre forhold var trange med dårlig plads og små indtægter. De arbejdede begge to. Hun passede med blot en 15-årig piges hjælp sine fulde 30 timers undervisning ved siden af hjemmet, der fra 3/6 1870 også indbefattede sønnen Svend. Af de bevarede breve, der alle stammer fra somrene, hvor hun var på ferie i Torpmagle, mens han passede sin manuduktion i København, fremgår det, at de måtte være nøjsomme, at drengen var urolig og hun ikke ganske rask. Set fra et middelstandssynspunkt var det beskedne kår, og skoleinspektør Vohnsen, med hvem Hørups lå på stadig krigsfod, havde for så vidt ret: hverken arbejdet, tjenesteboligen eller lønnen var beregnet på en gift kvinde med børn. Datteren Ellen blev født 29/12 1871. Der har været en personlig erfaringsbaggrund for Emma Hørups - anonyme - artikel i Morgenbladet 2/12 1873 om pigeopdragelse:

«Den unge kvinde må lære, at »Hovedsagen ikke er at »gjøre Parti« og »gjøre Lykke«, men at det gjælder om at tage sit Parti og gjøre Nytte«. [Som hustru og mor, må hun] »finde sig i Forsagelse og Selvopofrelse ved hvert Skridt. Først kommer Prøveaaret - Samlivet med Manden, da Kjærligheden skal bestaa sin Ildprøve i Hverdagslivets Ensformighed og smaa Brydninger, da Følelsen skal bevares, uden at Personligheden og Selvstændigheden tager Skade; ... Og bliver hun Moder, og bliver det hendes Hværv at drage Omsorg for sine Børn, da ere jo hendes Tanker og Timer saa optagne deraf, at hun aldrig finder dem tilstrækkelig kjærlige eller mange; ... Ere nu Forholdene smaa og trykkende, og det er jo Tilfældet med den større Del af Husholdninger, saa tør man nok sige, at det er Konen, der bærer den tungeste Byrde, i al Fald er det til hendes Mod og Udholdenhed, at der stilles de største Fordringer. «

Emma Hørup fik virkelig brug for al sit mod og udholdenhed, for i foråret 1872 forelskede Hørup sig i deres fælles kusine, Henriette Steen. Hans digt »Til »Reden« vidner om opbruddets forhærdelse (breve og digte s. 440).

»Nej, hvor bygger du Reden lun!

Inde i Bladenes Skygge,

forer den ud med fine Dun

»med Kjærlighed og med Hygge«.

Tro, jeg seer paa dit Bygge-Værk

næsten med vaade øine,

bygger du Reden varm og stærk?

- Fuglene ere jo fløine!«

Henriette Steen var jævnaldrende med Hørup. Hun var født 30/5 1841 på Fredensborg og var datter af Peter og Louise Steen. Moderen var som nævnt født Drachmann. Holger Drachmanns søster, Harriet Bentzon, har beskrevet hende og indirekte Henriette Steen således:

»Tante Louise har jeg ... kendt meget nøje og vilde ønske, at jeg kunde give en levende Beskrivelse af hende. Hun var en meget lille Person med et uregelmæssigt, men sødt og mildt Ansigt, Sidekrøller og Kappe, bundet under Hagen. Det var underligt at se hende sammen med hendes Børn. Steenerne var en smuk Slægt, høje, mørke Mennesker med markerede Træk, og Tante Louises Børn lignede Faderens Familie. Man kom til at tænke paa en lille god And, der af en Fejltagelse havde ruget Høgeunger ud. Modsætningen var især slaende mellem hende og den yngste Datter, Henriette, som var den af Børnene, der levede længst sammen med Moderen. [De boede sammen i København 1874-79]. Og de var ligesaa forskellige af Sind som af Skind. Tante Louise var meget religiøs, oprigtigt religiøs. Men det hindrede ikke, at jordiske Ting interesserede hende stærkt. Hun var ikke ufølsom for en lille Skandalehistorie, saa meget gerne at vi Unge var smukt klædte og paalagde os tidlig og silde, at vi burde sørge for at blive gifte (skønt hendes egne Erfaringer i Ægtestanden vist ikke havde været saa straalende). [Peter Steen var død 1865]. Men hvad der især karakteriserede hende var en overordentlig stor Sans for Humor. Man kunde ikke have et fornøjeligere

Menneske med, naar noget morsomt blev læst op« (Holger Drachmann i Breve til hans Fædrenehjem s. 14-15).

I en »Overkomplet« fra 1876 tog Holger Drachmann fra sit stade blandt »70ernes Mænd« stilling til sin drengetids ferier i Fredensborg. Han ville beskrive vejen ud af barndommens fantasteri og romantik til den ny tids »aabne Slette hvor de store Træfninger mellem Individet og Masserne nu i de kommende Tider skal staa« (Samme værk s. 133). Og han lagde derfor et romantisk stemningsskær over skildringen af drengetidens Fredensborg, men iagttagelserne er præcise. Til Edv. Brandes skrev han: »Hele min Slægt rundtomkring mig staa lyslevende i denne Fortælling, naturligvis sét med en Kunstners og ikke en Fotografis øie« (Drachmannbrevvekslingen bd. I s. 152). Vi møder her Peter Steen, Henriettes søster Julie og hendes mand, Chr. Hansen, med flere, endda under deres rigtige navne. Og de er sikkert taget på kornet. M.h.t. Henriette Steen selv er sagen mere kompliceret. Hun var Drachmanns foretrukne kusine, da han var dreng, og hun indgår i bogens handling under navnet Harriet, mens de andre blot er stemningsgivende staffage. Alligevel er det morsomt at se, hvordan Drachmann i 1876 mente, at han den gang havde opfattet hende, og hvordan hun havde virket ind på ham, for det var trods al kunstnerisk frihed det, han søgte at udtrykke med skikkelsen. Nogen direkte beskrivelse af hende gives ikke, men gennem sine handlinger, øjekast og replikker tegnes hun som erotisk æggende, men også utilnærmelig. Fra sin nylig vundne voksenverden indlader hun sig med drengene, snart i skæmtsomt mundhuggeri, så mopset. Hun optræder myndigt overfor sine tilbedere, hvast bryder hun ind, hvis samtalen bliver hul, men drengen oplever et »noget undvigende Udtryk i hendes staaalgraa øjne«. - Henriette Steen kom tidligt i huset som privatlærerinde, vel efter konfirmationen 1857, som det den gang var almindeligt. Hørup skriver i sin nekrolog i Politiken: »Næsten fra Barneaarene havde hun ernæret sig selv; hun kunde som ung Pige rose sig af sin Menneskekundskab, fordi hun havde 'været i 7 Familier'« (breve og digte s. 292). 1867 bestod hun den offentlige lærerindeeksamen. I de følgende år var hun lærerinde på Als for de danske familiers børn, men i 1871 kom hun til København, hvor hun efter sommerferien konstitueredes som lærerinde ved kommunens skoler. Først på Nørrebro, men da Østre Friskole (dvs. betalingsfri skole, den senere Hindegades Skole) året efter udvidede og ønskede at ansætte lærerinder i pikeklasserne, flyttede hun dertil. Da hun i 1876 søgte om fast ansættelse samme sted, blev hun indstillet som »utvivlsomt en at Skolens intelligenteste og kundskabsrigeste Lærerinder, der udfører sin Gjerning ikke blot med megen Dygtighed, men ogsaa med Iver, Punktighed og Nøjagtighed«.

Forelskelsen i Henriette Steen faldt tidsmæssigt sammen med Hørups første valgkampagne i det politisk og intellektuelt urolige forår 1872. Tiden efter forfatningskampen 1864-66 havde været præget af politisk splittelse og opløsning. Det var ikke blot nederlaget i 1864, der var årsag til nationalliberalismens krise. Partiet havde længe haft svært ved at fastholde positionen som det fremskridtsbærende centrum. Hvad der fra dette perspektiv tog sig ud som dannelsens kamp for helhedens tarv mod materialistiske særinteresser, kunne også opfattes som en kamp for egne privilegier. Nederlaget fremskyndede en udvikling, som den nationale bevægelse fra først i 60erne havde sinket, og den efterfølgende forfatningskamp var en temmelig utilsløret interessekonflikt mellem samfundsklasserne. Som den tabende part heri var venstre imidlertid dybt splittet. Mest fundamentalt gjaldt denne splittelse spørgsmålet om partiets fremtidige identitet. Om det skulle være et menigmandigt interesseparti, vendt mod embedsmænd og borgerskab, eller om det skulle være et bredt favnende nationalt centrumsparti, vendt mod materialistiske særinteresser, altså nationalliberalismens tidssvarende arvtager. Trods uenighed om taktikken i forholdet til godsejerne stod J. A. Hansens og C. C. Albertis sjællandske og Geert Winthers jyske grupper for den førstnævnte sociale og kulturelle konfliktteori, mens grundtvigianerne havde overtaget den traditionelle nationale konsensussteori Den konstellation, som havde de bedste ideologiske

betingelser for at overtage og videreføre nationalliberalismens fallitbo, var en koalition mellem det grundtvigiansk dominerede nationale venstre, mellempartiet hvis kandidater var valgt i købstæderne med støtte fra de omliggende landdistrikter, og de nationalliberales københavnske venstrefløj. Men dels var det nationale venstres ledere på det rene med, at partiet måtte holde sig fri at byerne, hvis det skulle vinde troværdighed blandt bønderne. Og dels var ministeriet Friijs' nærmeste parlamentariske basis den modsatrettede »koalition« mellem oktoberforeningens godsejere og bønder. Altså et agrartfarvet samarbejde udenom borgerskabet. At ministeriet reelt fægtede sig frem med skiftende støtte fra sag til sag, gjorde blot den partipolitiske opløsning fuldkommen. Det var først ned mod 1870, at det blev klart, at den afgørende modsætning ville komme til at stå mellem venstre i folketinget og det privilegerede landsting. D.v.s. mellem venstredemokratiet og et forenet højre, således som dette manifesteredes med dannelsen af koalitionsministeriet Holstein Holsteinsborg 28/5 1870.

I selve nationalliberalismens højborg, København, viste partiets krise sig i en alvorlig uddybelse af generationskløften mellem de etablerede ledere og partiets rekrutteringslag blandt de yngre akademikere. Der havde hele tiden været en modsætning mellem partiets borgerlige centrum med Hall og Dagbladet og dets venstrefløj omkring Fædrelandet og de nationalliberale grundtvigianere. Og denne modsætning skærpedes i sidste halvdel af 60erne. Fædrelandet harpede på Dagbladets kræmmerånd, og den nationalliberale dannelse fik det glatte lag i rasmusianernes månedsblad, For Ide og Virkelighed. Men det var ikke den litterære skandinavisme og den folkelige studenteridealisme, der truede partiets københavnske dannelsesmonopol, selv om de bidrog til at gøre situationen pluralistisk. Den virkelige splittelsestrussel kom fra den endnu lille, men voksende formation af oppositionelt indstillede yngre videnskabsmænd og litterater, som søgte et andet grundlag for deres selv- og omverdensforståelse end den nationale tradition. Mange af dem stammede fra provinsen eller var jøder, og næsten alle var født i årene 1842-46. For dem havde 60erne været en forberedelses- og forpostfægtningernes tid, hvor de i snævre akademiske kredse og ved ensom læsning tilegnede sig en livsanskuelse, der svarede til deres basale oplevelse af at tilhøre en ny tid. Ofte samlede de om og modtog inspiration af lærere, der som Kristian Arentzen eller Hans Brøchner havde levet med i 40ernes kritiske tænkning, og som siden havde stået udenfor og i en vis modsætning til den nationalliberale kristeligt-borgerlige hovedstrøm. Det var i sådanne kredse at det moderne gennembrud forberedtes i slutningen af 60erne. Fra først i 1872 gik det for alvor løs.

Henning Fenger skelner i »Den unge Georg Brandes« mellem to lag i Arentzens kreds, et ældre med Kaalund, Arentzen og Schandorph og et yngre med Høffding, Hørup og trekløveret Drachmann, Borchsenius og Carl Michelsen (s. 247). Men denne lagdeling efter alder er ikke særlig træffende m.h.t. at afdække de reelle grupperinger indenfor den personkreds, som fra erindringer og i litteraturhistorien er blevet kendt som den Arentzen'ske kreds.

Arentzen havde i sin ungdom været ven med Hostrup og havde omgåedes Goldschmidt og andre af 40ernes politiserende skønånder. Og endnu først i 70erne havde han nær forbindelse med Kaalund og en noget fjernere med litteraten F. L. Liebenberg og zoologen J. C. Schiødte. Men om nogen kreds omkring Arentzen, var der ikke tale. Det var først i forholdet til Sophus Schandorph og siden elevkredsen fra Metropolitanskolen, at Arentzen fik sin vækkende betydning.

Schandorph var tretten år yngre end Arentzen. Han var kommet til København i 1855 som 19-årig student fra Sorø Akademi (jf. s. 129). De læste sammen Platon på græsk, og Schandorph sluttede sig med beundring og hengivenhed til Arentzen. I dennes hjem traf han Kaalund, og fra midten af 60erne også de af Arentzens elevkreds, som efterhånden var avanceret til egentlige husvenner,

navnlig Julius Petersen, Hørup og Drachmann. I Paris havde han desuden i 1863 truffet den frisindede redaktør al Lollands-Falsters Stiftstidende, Christian Jørgensen («Gamle Jørgensen»), og ham bragte han sammen med Arentzen. Om nogen integreret kreds har der ikke været tale. Arentzen holdt sine lørdagsaftener for nuværende og tidligere elever, enkelte af disse kom desuden mere privat sammen med ham og traf her nogle al hans ældre venner.

Fra slutningen af 60erne skete der en gradvis forandring af »kredsen«. Arentzen var blevet træt af skolearbejdets rutine, men en ny generation af forhenværende elever var vokset frem af lørdagsaftenssammenkomsterne og havde afløst den gamle kernegruppe, som mere og mere var blevet opslugt af familie og arbejde. Samtidig bragte Schandorph Arentzen i forbindelse med en ny kreds af kolleger fra Maribo Skole, hvor han var blevet lærer i 1867. Først svogeren Johannes Kaper og fætter G. F. Feilberg, og siden de lidt yngre Otto Borchsenius og Carl Michelsen, der begge var soranere som han selv. Høffding var også ansat ved skolen og hørte med i kredsens udkant. Fra 1867/68 skrev Schandorph, Feilberg og Arentzen i Lollands-Falsters Stiftstidende, og fra 1871 kom også Borchsenius og Michelsen med. De havde begge skrevet i de nationalliberale blade, men reagerede mod partiets højredrejning efter 1870. Det udadrettede kampfællesskab bidrog til kredsens identitet, og samtidig var det en lystig flok al bægersvingere, der - bortset fra den mere pilne og nærtagende Borchsenius - også reagerede mod de borgerlige nonner ved sprog og adfærd.

Af Arentzens tidligere elever fra Metropolitanskolen var det Drachmann, der tidligst og stærkest gjorde sig gældende som selvstændig deltager i denne kreds. I vinteren 1870 delte han hus med bl. a. Carl Michelsen ude i Rosenvænget, og de førte her et løssluppet liv med en mindre klike af malere og litterater. Herfra gik også tråde til kredsen omkring Nyt dansk Maanedsskrift og Vilhelm Møller, der var skolekammerat fra Sorø Akademi med Michelsen og Borchsenius. Hørup har også haft en vis tilknytning til dette kompagni. Han kom lejlighedsvis hos Schandorph og Feilberg i slutningen al 60erne, og ved Drachmanns bryllup i november 1871 var han eneste gæst og forlover. Desuden kom han selskabeligt sammen med Arentzen og Julius Petersen.

Ved nærmere undersøgelse synes »Arentzens kreds« således at opløses i en række grupperinger omkring Arentzen, Schandorph og Drachmann. Nogle fra »kredsen« har haft tilhold i mere end én af disse grupper, mens andre som f. eks. Julius Petersen har haft en central placering i en enkelt uden derfor at have haft særlig føling med de andre. Men »kredsen« havde alligevel et fællesskab i en idealistisk begrundet kritik al de nationalliberale og i reaktionen mod de borgerlige normer.

Det var den almindelige mening i kredsen, at embedsmændene og de nationalliberale blade førte et tyrannisk meningsregimente, der var kulturelt bornert og politisk doktrinært og standsegoistisk. Desuden skumlede man over nepotisme i embedsbesættelserne. Grundlaget for kritikken var et klassisk-humanistisk personligheds- og kulturideal, som skulle virkeliggøres gennem folkeoplysning nedadtil og i et frit samvirke af selvstændige mænd med helhedens tarv for øje. Dette krævede både indgående kendskab til den historiske tradition med dens kulturelle og videnskabelige indsigter og kendskab til den virkelighed, der skulle handles ind i. Altså historisk perspektiv og politisk realisme. Men på det grundlag kunne kredsen lige så lidt acceptere det forenede venstre som de nationalliberale. Chr. Jørgensen tog rigtigt bestik af dens dilemma, da han i et brev til Schandorph 11/1 1870 skrev:

»Demokraterne gaae desværre saa vildfarende omkring og vide ikke, hvorhen de skulde vende sig, fordi Demokratiet her i Landet mangler respektable Førere, klare, dygtige, ædle, uegennyttige Folk, der forstaae sig selv og Sagen og kun vilde det Sande og Gode, ikke deres egen Fordel eller Forherligelse. Saadan en Person som J. A. Hansen, et Beest som Rimestad, en Fusentast som Berg osv, skal ikke give honette Folk Smag for vort »Venstre«.«

Mens de nationalliberale af frygt for bønder og proletarer lod sig drive ind i en stadigt mere åbenlys alliance med det gamle højre, fastholdt man i de mere uforpligtede intellektuelle oppositionskredse indigneret idealet om en politik, der var baseret på respekten for talent og argumenter i det gode og sandes tjeneste. Under valgkampen 1872 efterlyste Schandorph en tredje udvej mellem venstre og de nationalliberale og legede med tanken om, at den intelligente opposition burde gå ind i venstre og omforme det til et virkeligt demokratisk fremskridtsparti, hvor det alene var sagen, ikke partiinteresse eller personlig fordel, det gjaldt.

»Hvad, f. Ex »Dansk Arbeidersamfund« har forsøgt overfor Socialismen, nemlig at gjøre Skridtene selv med fremad, for, ved at optage i sit Program det Berettigede i Socialisternes Fordringer, at umuliggjøre og standse det Uberettigede, det Samme er det nærmest nu vor Opgave at gjøre overfor Venstres Politik.« (Lollands-Falsters Stiftstidende 3/7 1872).

Efter valget 20/9, hvor det forenede venstre vandt absolut flertal i folketinget, undsagde han partiet, fordi det havde støttet sine egne kandidater frem for anerkendte dygtigheder og selvstændige personligheder som D. G. Monrad.

»Denne forfærdelige Nivellering af Personlighederne, denne tyranniske Fremfærd mod væsentlige Meningsfæller (som f. Ex. L. Dinesen), der ikke ville følge Trop i Tykt og Tyndt; Føremes udelukkende Sands for, hvad der i det enkelte givne øjeblik kan være deres Parti nyttigt eller fordeelagtigt, deres Mangel paa Respekt for Historiens Ret, deres forresten let forklarlige og ikke uden Skyld fra Modstandernes Side vakte Uvillie mod høiere og rigere Dannelse, gjør, at man ikke med Tillid kan see Regjeringen lagt i Hænderne paa dette Parti. Hvad der trøster os, er den faste Tro paa, at det ikke har nogen ret Livskraft. Førernes gjensidige Ærgjerrighed vil med Tiden vække Jalousi, og mange af de Mænd, som nu ere vundne for det, vilde sikkert, naar de ere naaede til større politisk Erfaring, væmmes ved det Aag, hvori man holder dem, og som man tidt og mange Gange har seet, at der af de fra forskjellige Partier splittede Medlemmer, har dannet sig et nyt Parti, antage vi det ingenlunde for usandsynligt, at der af selvstændige Mænd fra det nuværende »forenede Venstre, Mellempartiet og yngre Mænd af det national-liberale Parti med lidt Slagside til Venstre kan danne sig et friere, ædlere og - hvorfor ikke bruge Ordet - intelligentere Venstreparti; thi det er et saadant, vi trænge til. Det nytter jo dog ikke at dølgje, at vor Forfatnings hele Aand er aldeles demokratisk, og at en Embeds- og Professorvælde er denne Aand ligesaa modsat som en Herremands-, Gaardmands- eller Skolelærervælde. Det er disse Bestræbelser fra forskjellig Side efter at skaffe enkelte Stænder et udelukkende Herredømme, der har været Aarsagen til saameget Uheldigt i vor indre Udvikling og hæmmet en nogenlunde harmonisk Fremadskriden; thi et ægte Demokrati erkjender ingen Stænder i den middelalderlige Forstand af Ordet, men Demokratiet i hiin ædlere Skikkelse er en Ven af Videnskab og Kunst og af alle Livets aandelige Magter; det seer gjerne en Perikles i Spidsen for en Regjering, men ikke en Kleon. Et ægte Demokrati agter Dygtigheden« (Lolland-Falsters Stiftstidende 28/9 1872).

I klassisk græsk tradition modstilles den ideelle demokrat Perikles med hans uværdige modstander og efterfølger, den simple og kortsigtede folkeforfører Kleon. Fra dette perspektiv betegnede partikampen et brud med demokratiet, og Schandorph forklarede dens opståen ved ledernes personlige egenskaber. De nationalliberale havde svigtet deres egne idealer, og venstres ledere brugte blot de demokratiske ideer som midler for snævre partiinteresser og personlig fordel. I den konkrete situation måtte det uundgåeligt komme til kamp mellem landstinget og regeringen på den ene side og folketingsmajoriteten på den anden, mente han, men han stolede på, at der fandtes »en sund og brav Kjærne« i folket, som på længere sigt ville gøre sig gældende.

»Blandt alle Grupper findes der jo fædrelandssindede og retsskafne Mænd, der vilde kunde indsee, at vor Stilling udadtil er saadan, at den mere end noget andet Lands Stilling maa advare os for at opæde hverandre indbyrdes i Kjævlerier.«

Indtil en sådan national ansvarsbevidsthed havde gennemtrængt partierne, så han ingen anden udvej, end at regeringen stod fast, eventuelt kunne den dog med tiden optage enkelte ministre af venstre.

Som samlet intellektuel formation kulminerede kredsen i 1872. 10/9 samledes den for første og sidste gang i sin helhed. Anledningen var, at Arentzen havde opsagt sin stilling på Metropolitanskolen og stod i begreb med at tiltræde en længere udenlandsrejse. Indbydelsen udgik fra Schandorph, Borchsenius og arkitekten Erik Schiødte, og der blev sunget sange af Kaalund, Schandorph og Drachmann. Kort efter havde de københavnske korrespondenter til Lollands Falsters Stiftstidende den triumf, at Fædrelandet nedlod sig til at angribe bladet i en seksspaltet forsideleder. En temmelig uhørt ære for en provinsavis på den tid, men udtryk for den kendsgerning, at den var blevet et søgt oppositionsblad på de københavnske kaféer. Angrebet gav den en øjeblikkelig fremgang på 46 nye abonnenter. Men derefter ebbede korrespondancerne ud. Michelsen trak sig ud efter at have fået et par »røde« artikler sendt tilbage, og Borchsenius fik andet at se til end at skrive artikler til en provinsavis. Kun Schandorph vedblev for gammelt venskabs skyld med at forsyne Jørgensen med politiske og historisk tilbageskuende betragtninger indtil dennes død 1876.

Den dybere årsag til kredsens indre opløsning lå i den retning, som den intellektuelle opposition mod nationalliberalismen tog efter Georg Brandes' hjemkomst 1871. De tre midteroprørere i Lollands-Falsters Stiftstidende forsvarede selvfølgelig i åndsfrihedens og individualismens navn Brandes, men indadtil var holdingerne til ham og de nye tanker stærkt delte i kredsen. Drachmann og Erik Schiødte gik varmt ind for ham, og selv om Borchsenius og Michelsen var mere forbeholdne, drev de på for at få Arentzen og Schandorph til at gå med i en alliance, som skulle samle »det unge Danmark«. Det forberedende stiftelsesmøde for Literatursamfundet 25/2 1872, hvor Arentzens og Vilhelm Møllers kredse mødtes med Brandes og hans venner, løb imidlertid ud i sandet, fordi Arentzen og Schandorph ikke ville anerkende Brandes som »Bevægelsens Bannerfører«. Og de deltog ikke i selskabets egentlige stiftelsesmøde 5/3. Ikke blot reagerede de mod hans præntion og hans »sensualistiske« filosofi, selve hans personlige fremtoning var dem imod, akademisk fornem - »nationalliberal« - som han var.

»Vi vare en Del samlede til Drachmanns Fødselsdag, drak svært og havde det rigtig godt, da Vilh. Møller, Edv. Brandes og J. P. Jacobsen arriverede, aldeles nøgterne, kolde og kritiske, hvorved de irriterede Borchsenius, saa at der nær var blevet Skandale. Drachmann følte sig aabenbart mal à son aise; hidtil havde han ugenert slaaet sig løs, nu blev han pludselig anstændig og grundig, imponeret, lod det til, af den Smule Jødedreng, der nylig har forlovet sig med den apoplektiske Svedskes (Urtekræmmer og Konsul Salmonsens) Datter, ad modum Ploug, Rode, Heise og Lehmann og hele det nationalliberale Schuftkompagni.« (Schandorph til Arentzen 10/10 1872).

Denne reaktion var også Hørups. Brandes har fortalt, hvordan Hørup hvast bed ham af, da han ved en nytårsfest hos Drachmann 1871/72 var kommet med en spøgefuld bemærkning til Hørups alt for følsomme lovprisning af Kierkegaard. Episoden var symptomatisk for Hørups holdning til fritænkerne i disse år, men herom senere. (Jf. nedenfor s. xx). Her skal det blot nævnes, at han ikke deltog i det mislykkede stiftelsesmøde for Literatursamfundet 25/2. En nærliggende forklaring herpå er, at han på det tidspunkt var i færd med at forberede sin valgkandidatur blandt hjemegnens retroende bønder. Men det er desuden påfaldende så ringe en rolle han spiller i den ganske omfattende korrespondance, Arentzen førte med vennerne under sit et-årige tyske exil 1872-73. Der er ikke så meget som en hilsen til eller fra ham i brevene. Formodentlig har han trukket sig tilbage fra kredsen under indtryk af de ægteskabelige forviklinger og politiske planer først i 70erne.³

³ I en artikel «De Nationalliberale og Dannelsen» i Morgenbladet 1881 så han tilbage på ensomme kritikere som Arentzen i 50erne og 60erne: «Der var ogsaa revolutionære Aander, Folk, som havde prøvet sig og var slaaede ned, som havde tabt Slaget og købt Retten til at leve mod en stiltiende Forpligtelse til at tie. Fra afsides Bagstuer og tarvelige Studerekamre tog de en beskeden og retmæssig Opregnsning for deres Nederlag ved at føre en stille, men uforsonlig Krig mod de nationalliberale »Spidsborgere«, og atter herfra førtes Tvivlens Braad ud over et større Antal af ubefæstede Hjærter.» Hørup i Skrift og Tale bd. I s. 158f).

Mens Schandorph opfattede den partipolitiske kamp som et endnu ikke overvundet udslag af det gamle samfunds stænderopdeling, var der blandt kredsens yngre deltagere et mere moderne syn på de politiske modsætninger. Carl Michelsen havde læst Marx og var fortrolig med klassekampen i Frankrig og Tyskland. Det er sikkert ham, der har skrevet følgende anonyme indlæg om venstres program i Lollands-Falsters Stiftstidende 10/4 1872:

»Efter den Retning, der i den senere Tid har været at mærke i Rigsdagens Virksomhed, vil Kampen væsentlig blive ført mellem Folkething og Landsting, det vil sige den vil blive til en mere social end politisk Modsætning. Derfor hører man nu ikke længere Benævnelsen Bondevenner, og det Venstreparti, der har dannet sig, og som er det eneste virkelige politiske Parti, vil mere og mere blive et almindelig demokratisk. En Standsforskjel mellem Bønder og Borgere kan vanskelig nu længere paavises, men derimod en Modsætning mellem Formuende og Uformuende; Krigen mod Embedsmændene er et overvundet Stadium i vor Historie, men Krigen mod dem med de store Indtægter, hvad enten de ere Privatmænd eller de staae i Statens Tjeneste, vil blive bestemmende med Hensyn til Fremtidens Partidannelse.«

Mens altså Schandorph videreførte Arentzens ideelt begrundede kritik af de nationalliberale for deres partiskhed, var der andre i kredsen, som forudså en partipolitisk modsætning organiseret omkring sociale klasseinteresser efter vesteuropæisk parlamentarisk mønster. Foruden Carl Michelsen gjaldt det Hørup, og han havde med sin sociale oprindelse en mulighed for at blive accepteret af bønderne som en af deres egne. I foråret 1871 begyndte han at forberede sin opstilling i Frederiksværkkredsen

Emma Hørup har langt senere beskrevet Hørups fødesogn således:

»Thorup Sogn hørte til dem, som senere Venstre-Politikere kaldte de døde Pletter. Der gik ikke Politik i det, før ... Viggo Hørup stillede sig som Kandidat i Kredsen og som Venstremand, saa kom Partidelingen og med den det politiske Liv. Den ældre Slægt, Lærer Hørups Samtidige, var faamælte og gammeldags Bønder, saa gammeldags, at der var ikke mange af dem, der ikke havde set »noget pusle i Stalden«, eller »fornemmet et eller andet Varsel«. Det var hyggelige, stilfærdige Mænd og Kvinder, tarvelige i deres Vaner, taktfulde og beskedne; de var endnu glad-forbavsede over de gode Tider, forsigtige med deres Ord og Penge, som de dog ikke lagde paa Kistebunden, men betroede til Sparekassen.

Den yngre Slægt, Politikeren Hørups Samtidige og Skolekammerater, var værre farne end Fædrene; de gode Tider varede endnu, de var velhavende uden at være synderlig oplyste, og deres Ærgerrighed var at komme i Lag med Købstadboeme, hvis Dragt og Levemaade fristede dem. Men i Byen fandt de ingen, der vilde omgaas dem, uden de Smaa-Handlende og Smaa-Haandværkere, der, vandrede ind fra Landet, havde faaet fast Fod i Byen, og som nu uden Selvstændighed og uden Kritik fulgte den finere Del af Borgerskabet og Embedsstanden og lystrede enhver Ordre der kom fra den Kant« (Digte og Optegnelser s. 352 f.).

Denne holdningsbrydning mellem en ældre gammelkonservativ bonderationalisme med rødder i stændertiden og en nyere middelklasseliberisme med nationale overtoner havde fået politisk udtryk i kredsen allerede ved valget 12/10 1866. Kredsen havde ingen nævneværdige politiske traditioner fra 40ernes kamptid, men da dens hidtidige repræsentant, proprietær Jens Nielsen, Petershvile, fremtrådte som erklæret oktoberforeningsmand blev der rejst en opposition mod ham. Som Partidelingen var, gjaldt valget reelt, om kredsens folketingsmand skulle varetage bøndernes interesser ved at samarbejde med landstingets godsejere i oktoberforeningens ånd, eller om han skulle alliere sig med købstædernes middelklasse ved at tilslutte sig det såkaldte mellemparti. Jens Nielsen anklagedes for at ville arbejde for de agrare særinteresser på nationens bekostning, mens hans modkandidat, gårdejer Anders Christensen fra Ørby, anbefalede som en uafhængig

»Det er en Bonde en Mand af vor egen Midte, det er en dygtig og en retskaffen Mand og han der selv er en Bonde, han vil være paa den simple Mands Bedste, ellers handlede han imod sit eget Bedste.« (Læserbrev i Frederiksborg Amtstidende 11/10 1866).

Anders Christensen vandt valget, men modsætningen bestod. Ved valget 22/9 1869 opstillede oktoberforeningen en ny kandidat, Jens Andersen fra Sigerslevvester. Men det måtte ikke hedde sig, at oktoberforeningen stod bag, og hans og Jens Niensens troværdighed blev rystet, da det kom frem, at foreningen havde sendt de pålidelige en fortrolig, trykt anbefaling af ham. Anders Christensen anbefalede af skoleforstander Vilh. Larsen fra den classenske højere bondeskole på Frederiksværk, lærer Søren Petersen, Ammintrup, og dr. Cold fra Frederiksværk, mens Jens Andersen blev anbefalet af Jens Nielsen, Petershvile. Helt de samme konstellationer, som senere stod bag henholdsvis P. E. Olsen og Hørup ved valget 20/9 1872.

Anders Christensen opnåede genvalg 1869, men ønskede ikke at blive genopstillet ved valget 1872. Den skærpede partistrid på rigsdagen efter 1870 har ikke passet ham, og i kredsene havde der rejst sig en opposition mod ham. Det mest udbredte blad var ganske vist det konservative Frederiksborg Amtstidende, men i 1871 forsøgte redaktørerne C. Flint i Helsingør og Th. Rosenberg i Hillerød at vinde fodfæste for det forenede venstre med et nyt blad, Nordsjællands Tidende. Nogen stor udbredelse opnåede det ikke, og det gik allerede ind 1874, men det artikulerede ikke desto mindre den eksisterende, noget diffuse opposition og gav den større politisk slagkraft. Dets linje var ligesom P. Chr. Zahles Folketidende for Midtsjælland fra samme år strengt menigmandsdemokratisk. Det menige folk skulle ved en fast sammenslutning mellem land og by værne om junigrundlovens politiske rettigheder. Begge blade var organer for J. A. Hansens og C. C. Albertis sjællandske retning indenfor det forenede venstre. Men mens Zahle kunne støtte sig til en veletableret politisk organisation på egnen, Femtejuni-Folkeforeningen, var denne forening ikke slået an i Frederiksborg Amt. Den eneste politiske forening i Frederiksværkkredsen var en afdeling af Lucianus Kofods Dansk Arbejdersamfund, en pendant til Rimestads Arbejderforeningen af 1860. Kofods forening var ikke alene vendt mod socialisterne, men også mod det forenede venstre, og den stod stærkt blandt købstadsarbejderne i Frederiksborg Amt.

I april 1872 anmeldte professor Will. Scharling og malermester P. E. Olsen, begge fra København, deres kandidatur ved det forestående folketingsvalg. Det var første gang Scharling søgte valg, men P. E. Olsen var en gammel politisk kending. I sin sidste valgperiode 1866-69 havde han tilhørt det såkaldte nationale venstre, der rummede mange grundtvigianere, og som indenfor venstre definerede sig i modsætning til de primært demokratiske retninger, der repræsenteredes af J. A. Hansens og C. C. Albertis sjællandske bønder og af de østjyske bjørnbakker, det folkelige venstre, som de to grupper betegnede sig, eller »madstræverne«, som grundtvigianerne kaldte dem. P. E. Olsen var desuden kendt fra sine artikler i skandinavisternes blad, Hejmdal, der udgaves af Nordisk Samfund i København. Nogen speciel tilknytning til kredsene havde han ikke.

Det første bevarede tegn på Hørups politiske aspirationer er hans hilsen til »Egnens Folk, mine kjære Vælgere« i et brev til Emma Hørup fra 24/7 1871 (breve og digte s. 25 f.). Emma Hørup har fortalt Holger Bernild, at det ikke var vælgerne, der havde haft bud efter ham, men at det var hans egen stærke politiske interesse, der fordrede virksomhed, og at han derfor foretog en rundtur i kredsen for at skabe stemning for sin kandidatur (Politikens kronik 20/9 1922). Det lokale udgangspunkt for hans opstilling synes at have været hans far og personlige bekendte i kredsen. Desuden opsøgte han personligt mulige politiske meningsfæller blandt dennes honoratiores. Det har været folk som Jens Nielsen, Petershvile, og forældrenes bekendte fra hovedgården Grønnesegaard, han har henvendt sig til. Selvstændige, konservativt indstillede mænd med høj social status på egnen. Folk, som tidligere havde sympatiseret med oktoberforeningen, men langt fra menigmandsdemokrater. Endnu i april 1872 kendte Nordsjællands Tidende ham ikke. I hvert fald oplyste det 13/4, at der i Halsnæs og Frederiksværk Birk arbejdedes for valget af

»en Sagfører eller Sagførerfuldmægtig Hørup, Søn af en derværende Skolelærer af samme Navn. Vi kjende ikke den vistnok i det Hele taget temmelig ubekjendt Mand for hvis skyld man alt begynder at beile til

Folkethingsvælgernes Gunst, idet vi hidtil kun har hørt om ham, at han skal være temmelig ungdommelig; men vi finde dog Anledning til at gjentage, hvad vi tidligere have udtalt, at den menige Mand ikke alene er fuldt berettiget, men ligefrem forpligtet til i politiske Sager at se med Mistro til Enhver, der har begyndt at klatre op ad Embedsstigen, og navnlig til ret grundigt at overbevise sig om, at han er en folkelig Mand, førend man kaarer ham til sin Repræsentant paa Rigsdagen«.

Om Hørup alligevel har haft en kontakt til det forenede venstre og i det skjulte er blevet anbefalet af det, ligesom Jens Andersen var blevet det ved det forrige valg, kan ikke afgøres. En forbindelse havde han, idet han var blevet sagførerfuldmægtig hos den gamle venstrefører Balthazar Christensen, der var valgt i nabokredsen i Frederikssund. Og der kunne være gode grunde til ikke straks fra begyndelsen at fremtræde som partimand i en kreds, hvor partivæsenet traditionelt var genstand for mistro. Under den senere valgkamp blev han da også beskyldt for ikke at have gjort sit partistandpunkt klart fra begyndelsen (Frederiksborg Amtstidende 5/9). Sandsynligst er det vel, at han har handlet i forståelse med de sjællandske venstreførere, men af taktiske grunde har holdt dette skjult. Valgkampen gik ind i en ny fase, da Will. Scharling indbød til vælgermøde i Helsing, Veiby og St. Lyngby i dagene 25., 26. og 27. juni. Scharling og Hørup fremlagde her deres politiske programmer, mens P. E. Olsen var repræsenteret af lærer Petersen, Ammindrup. Hørups valgprogram står trykt i Nordsjællands Tidende 13/7:

»Hvis jeg i faa Ord skulde udtrykke mit politiske Program, vilde jeg bruge Ord som: det maadeholdne Fremskridt, jeg vilde bruge Ord som: Ligevægten mellem Partierne. Der er hos os som andetsteds en politisk Modsætning, der er ligesaa gammel som selve Politikken, en Modsætning mellem et Venstre og et Høire, mellem dem, der vil fremad og dem, der vil holde igjen. Vi finde paa den ene Side de Mænd, som med Blik for Samfundets Brøst og Mangler erkjende, at vi paa mange Punkter trænge til Fremskridt og Udvikling, til Fornyelse og Forbedring, der erkjende dette saa meget mere levende som vi jo befinde os i en Overgangstid. Vi have med Grundloven forladt den gamle Tid, Kongemagtens og Embedsmagtens Tid, for at begynde et nyt Liv og en ny Tid, hvor »Folket« skulde være Hovedordet, Selvstyrelsen Grundprincippet. Fra denne Side lyder Opfordringen til os om ikke at blive staaende paa Halvvejen, men at gennemføre Grundlovens Tanker om Frihed og Lighed, om politisk, kommunal og personlig Selvstændighed, om at bygge vort Samfundsliv i Grundlovens Aand. Vi finde i Modsætning hertil de Mænd, der skjønne, at vor Udvikling har naaet sit Yderste og Bedste, eller hvis de øine Noget bedre, da er det ikke det, der vinker forude, men det vi have forladt, det, der ligger bag os, det er Reaktionens, Stilstandens, Tilbageskridtets Mænd. Jeg troer ikke, der er nogen Grund til at sørge over denne Modsætning, den forsvinder i al Fald ikke, fordi vi sørge over den og gennem den lader ogsaa det sig naa, som er det ønskelige: en fredelig og sindig Fremgang. Men hertil udfordres rigtignok hvad jeg begyndte med, en vis Ligevægt mellem Partierne; thi skal det politiske Høire beherske vor Udvikling, da komme vi ingen Vegne, vi staa stille og det er det samme som at gaa tilbage, men et Folk, der ikke gaaer fremad, det gaaer sikkert sin Opløsning imøde.

Er der da i vort politiske Liv en saadan Ligevægt? og hvorledes gjør Forfatningen Ret og Skjel mellem de to Retninger? Vi staa her og tale om Valget til Folkethinget, men det vilde være en Misforstaaelse, om vi i dette øieblik vilde glemme, at vi have et Landsting, der møder med et stort og tætsluttet, et fast og uforanderligt Flertal om Høires Anskuelser, om den store Formues og den store Følelses Interesser, men er dette saa, da kræver Ligevægten, at vi i Folkethinget maa søge et ligesaa stort og stærkt Flertal om Venstres Anskuelser, om deres Interesser, der ikke høre til Landstingets begunstigede Klasser. Og hvad finde vi? vi finde et Folkething, opløst i en Partidannelse, hvori der intet Flertal er, hvor Ingen den ene Dag kan sige, hvor Flertallet vil falde den næste Dag, Folkethinget ligner et Skib i oprørt Sjø, der vælter snart til Høire snart til Venstre, eftersom det løse Gods midtskibs ruller lidt mere til den ene eller den anden Side. Men overfor et saadant Folkething maa Landstinget faae en uheldsvanger Overvægt, i en saadan Partistilling er Ligevægten brudt, Fremskridtet paa Naade og Unaade givet i Reaktionens Haand. Kun i et virkeligt Folkethingsflertal seer jeg Betingelsen for en fredelig Udvikling, kun derigennem ville de Reformere blive fremmede, hvorom Folket har samlet sig, fremmede paa den Maade og i det Omfang, som Tiden kræver og Folket ønsker.

Men jeg seer i et saadant Flertal endnu en Ting og jeg lægger ikke mindre Vægt herpaa, jeg seer i et saadant Flertal det bedste Værn mod al eventyrlig og fantastisk Politik, et saadant Flertal vil nødvendigvis være

maadeholdent; thi Styrken gjør beskeden, det vil kunne sige til den unge Bevægelse, der har reist sig blandt vore Arbeidere: Slut Jer til os, vi ere stærke nok til at føre billige og retfærdige Fordringer igjennem, men det vil samtidig kunne sige: vi ere stærke nok til at holde overdrevne og ensidige Fordringer nede, overfor et saadant Flertal vil det Skjøn vinde Overmagt, der dømmes, at Fred er bedre end Krig, at Fremskridt er bedre end Forstyrrelse.

Nu veed jeg vel, at der blandt mine politiske Meningsfæller er dem, der mismodig ville udbryde: Hvad nytter Alt dette! Siden Grundlovsrevisionen har taget Landstinget fra Folket for at dele det mellem de kongevalgte Etatsraader og de selvskrevne Godseiere, siden den Tid er Landstinget bleven en Hæmsko, der gjør enhver folkelig Bestræbelse magtesløs. De ville henvise til de sidste ufrugtbare Rigsdagssamlinger, de ville sige: der kan I se, overfor dette aristokratiske Landsting falde Lovgivningsarbeidet magtesløst til Jorden. Nej giv os først 5te Juni Loven tilbage, saa vil det øvrige give sig af sig selv! Ja, jeg viger ikke for Nogen i Kjærlighed til Frederik den Syvendes Grundlov, men jeg troer dog, at dette er en Misforstaaelse, hvis Landstinget virkelig spillede en saadan Rolle, hvorledes skulde vi da føre en Grundlovsforandring igjennem, som jo dog ogsaa skal have Landstingets Samtykke? Nej Grunden til Landstingets Overvægt ligger ikke i dette Things Styrke, men i Folkethingets Svaghed, giv os et stærkt Folkething og vi ville faae en Regjering, som evner at føre Lovgivningsarbeidet fra Folkethinget til Landstinget, saa at det vel skal give et Udbytte. Dette er ikke en Fordring om politisk Overherredømme, det er en Fordring om Ligeberettigelse, det er den Fordring, at det menige Folks Talsmænd skulde have en Stemme med i vort politiske Liv. Min ærede Modkandidat [Scharling] siger: Venstre er det Parti, der Intet vil, jeg troer at have viist Dem, at Venstre er det Parti, der Intet kan, thi hvad kan et Mindretal? Men netop derfor lyder Opfordringen til Vælgerne om at sætte Venstre i Stand til at kunne Noget af det, Folket vil.

Jeg har stillet min politiske Anskuelse i Spidsen; thi herpaa og alene herpaa bør Valget til en politisk Forsamling bero, De ville ikke sende en Modstander til Rigsdagen, fordi han har en særlig Kundskab til Et eller Andet, til Guldmøntfoden eller Jernbanevæsenets Theori. [Scharlings særlige kompetenceområder]. Jeg troer, at min ærede Modkandidat fuldstændig misforstaaer Stemningen i denne Kreds, naar han troer at kunne støtte sig til Kredens nuværende Repræsentant [Anders Christensen]. Nei, naar denne Mand trods sin Stilling og sine Forbindelser i Kredsen har troet det rigtigt at vige for den Strømning imod Venstre, der nu gaaer igjennem Kredsen, da vil det ikke lykkes den fremmede Professor at optage en Politik, der er falden ud af Haanden paa en af Kredens Egne.

Efter disse Bemærkninger ville De ikke være i Tvivl om, hvor De ville finde mig, hvis De sende mig til Rigsdagen, jeg vil efter ringe Evne tynde til den Side, hvor Tyngdepunktet i Folkethinget bør ligge, nemlig til Venstre.

Naar jeg herefter med et Par Ord skal omtale nogle af de Lovgivningsarbejder, der ville foreligge den nyvalgte Rigsdag skal jeg først dvæle ved vort Hærvæsen, som den Sag der fremfor andre træde i Forgrunden. Jeg troer, at der paa dette Punkt især gjør sig tre Grundanskuelser gjældende. Den ene lyder til os ovre fra Jylland [Bjørnbakkerne] og taler omtrent saa: »Vi have nu herovre to Gange seet vor lille Hær, trængt af Overmagten, vige fra den ene Ende af vort Land til den anden, vi have seet vor fuldstændige Afmagt overfor den Modstander, vi altid tænke paa, naar vi tale om vort Forsvarsvæsen, lad os da engang blive kloge af Erfaring, og hvis vor egen Erfaring ikke slaaer til, lad os da tænke paa Krigen mellem Preussen og Østerrig, mellem Tydskland og Frankrig, lad os indrømme, at der for os er Intet at vinde ved Krig, men Alt at tabe, lad os ombytte Krigens Redskaber med Spaden og Ploven, idet vi erkjende, at den, der ingen Mulighed har for at seire, han har ingen Ret til at føre Vaaben«. Dette er den fuldstændige Afvæbnings Theori. I stik Modsætning hertil høre vi fra anden Side en Lære, som min ærede Modkandidat, der ikke er her tilstede [P. E. Olsen], vilde kunne forkynde langt bedre end jeg. Den er i sine Forudsætninger ikke saa forskjellig herfra som i sine Resultater. »Maaske« siger man, »have vi kun ringe Udsigt til at seire, men skulle vi derfor opgive os selv? Er da Æren Intet? Nej, lad os ruste os til det Yderste, vi have kun en Opgave, den at bevare os selv, lad os sætte Alt paa Hærvæsenet, thi Intet er vigtigt uden dette. Kunne vi ikke seire, saa kunne vi dog kjæmpe som Mænd og hvis vi bukke under, vil Historien tale om os som om et Folk, der var bedre end sin Skjæbne.

Jeg skal ikke dømmе disse Anskuelser imellem, de kunne tale for sig selv. Mit Standpunkt er midt imellem, jeg troer, at vi maa holde en Hær og en Flaade, men jeg troer ikke det er vor eneste, ikke engang vor vigtigste Opgave. Naar de store Stater tage Beslutning om deres Hærvæsen, gjøre de det med Blikket fæstet paa deres forventede Modstander, de tage Maal af deres Fjendes Rustninger til deres egne. Denne Maalestok ligger ikke for os, hvor vi vende Øiet hen, møde vi en Overmagt, der lader enhver Tanke om Sammenligning falde til Jorden. Vi have ikke anden Maalestok end vort lille Lands Evne saavidt denne rækker, naar ikke andre vigtige og berettigede Opgaver skulle tilsidesættes, heri og i Hensynet til hvad man andetsteds forholdsvis offerer paa denne Sag, maa vi søge Maalet for vore Rustninger. Men jeg troer da rigtignok at vi med Hærloven af 1867 ere komne ind paa en Vei, der ikke er uden Betænkelighed. De ville forestaae hvad jeg mener, naar jeg siger, at vore militære Udgifter, efter at vi have mistet en Trediedel af vort Land og vor Evne, istedetfor at formindskes ere i Begreb med at voxе; at de meget betydeligt overstige hvad f. Ex. et Land som Preussen forholdsvis offerer paa denne Sag.

Naar man henviser til Landets stigende Skatteevne, turde det ikke være overflødigt at gjøre opmærksom paa, at der forestaaer Reformer, som ville stille ganske betydelige Krav til Statskassen. Der forestaaer en Toldreform, der vil kræve Dækning gennem Indkomstskat af mellem 1 og 2 Millioner, der forestaaer en Reform af Almueskolen, der neppe vil koste mindre, og endelig vil der under selve Hærvæsenet blive stillet Fordring om Forhøielse af den Meniges Lønning, som jeg ikke troer man kan undgaa at tage under Overveielse.

Jeg skal tilføie, at hvis Hr. Professor Scharling kommer ind i Rigsdagen, vil vort Jernbanevæsen tage et hidtil ukjendt Opsving. Han vil lægge Jernbaner langs ad alle Landeveiene i Landet, men det vil blive dyrt. Og disse Jernbaner maa ikke engang forrente sig, kun Driften skal dækkes af Indtægterne, selve Anlægskapitalen maa intet Udbytte give. Hr. Scharling siger, det vil betale sig indirekte, der vil komme ti Gange saa mange Varer og Personer paa Jernbanerne som nu. Men jeg spørger, hvor skal Alt det komme fra? Man gjøre et Lands Transportmidler saa fuldkomne som muligt, der vil dog ikke gaae flere Varer ind i Landet end vi have Brug for og der vil ikke gaae Mere ud af Landet end vi have tilovers. Men troer Nogen, at et Lands Forbrug og Produktion kan bringes til at stige med det Tidobbelte ved en Udvikling af Transportmidlerne? Og de mange Passagerer, hvor ville de komme fra? Selv om man kan kjøre aldeles gratis paa Jernbanen, vil en Mand, der har Noget at bestille, dog foretrække at blive hjemme og passe sit Arbeide, han vil ikke uden Nødvendighed kjøre paa Jernbanen, thi han vil forestaae, at det at reise tager Tid og at Tid ogsaa er Penge. Saa gjerne jeg end kunde ønske at se Hr. Prof. S. i Rigsdagen, valgt af en Kreds, der deler hans politiske Anskuelser, troer jeg dog ikke det haster for Jernbanevæsenets Skyld; thi hans Planer paa dette Omraade ville ikke løbe fra ham.

Jeg troer altsaa, at vi paa Hærvæsenets Omraade have Grund til at vise noget Maadehold; i Rigsdagen maatte jeg slutte mig til de Mænd, som med Bevarelse af Lighedstanken om almindelig Værnepligt uden Stilling og Numerbytning, ville holde vort Forsvarsvæsen i et passende Forhold til vort lille Lands Evne. De ville se, hvor fuldstændig ubeføiet det er, naar man har tilraabt mig: »De er en Bjørnbakker«. Hr. Bjørnbaks Standpunkt er Afvæbning, mit almindelig Værnepligt, men dette er en Modsætning uden noget Sammenligningspunkt.

Jeg sagde, at der forestaaer en Reform i vor Toldlovgivning. Med Hensyn til min Stilling overfor denne kan jeg henvise til Folkethingsudvalgets Betænkning. De der udtalte Grundsætninger ere ogsaa mine. Man vil til Lettelse for den mindre bemidlede Befolkning nedsætte eller ophæve Tolden paa de saakaldte Nødvendighedsartikler og forøge den paa Overflødighedsgjenstande. Det er imidlertid ikke altid saa let at afgjøre hvad der er nødvendigt og hvad overflødigt, vi indføre ikke ret meget, der paa den Maade er nødvendigt, at det ikke enten kunde undværes eller erstattes ved Surrogater. Jeg troer ikke at Udvalget altid har været ganske heldig i at drage Grændsen; naar man saaledes vil hæve Tolden paa Risengryn og Sago, fordi de ere Nødvendighedsartikler, troer jeg ikke, at den fattige Mand vil sætte synderlig Pris paa at faae sin Julegrød en Skilling billigere eller at faae et lille Afslag paa den Sagosuppe, som han kun spiser, naar han er syg. Derimod vilde utvivlsomt en Nedsættelse i Tolden paa Kaffe, hvorfor et Flertal har udtalt sig, eller paa Sukker, som dog kun anbefales af et Mindretal, være af langt større Betydning.

Fra et beslægtet Omraade skal jeg fremhæve Brændevinsbeskatningen. Som bekendt blev Regjeringens Forslag om Forhøielse ikke gennemført. Man maa her tage sit Standpunkt. En forhøjet Beskatning kan have til Formaal at indskrænke Forbruget af Brændevin, men skulde dette naaes, maatte Forhøielsen ske ikke i Skillinger men i Marker. Der bliver ikke drukket en eneste Snaps mindre, fordi man lægger et Par Skilling paa Potten. Dette Formaal tilsigtede dog ikke Regjeringsforslaget, man vilde kun en Forhøielse af Statskassens Indtægter og forudsatte altsaa, at Forbruget vilde blive uforandret. Men i saa Fald rammer Skatten den fattige Befolkning og det hjælper kun lidt, at man kalder Brændevin en Overflødighedsgjenstand, det er dog vist, at Beskatningen falder paa den mindre Bemidlede.

Man bør efter min Mening forlade denne Theoretiseren over Nødvendigt og Overflødigt. Man maa tage de virkelige Forhold for Øie. Der er en Klasse af Gjenstande, som nærmest eller ene bruges af de Ubemidlede, disse Ting bør være todfri; der er en anden Klasse, som nærmest eller ene forbruges af de Formuende, for denne bør Tolden forhøies, og endelig er der en Klasse af almindelige Forbrugsgjenstande, for hvilke Tolden bør nedsættes, indtil den kan hæves.«

Det er let at se, hvordan Hørup med dette valgprogram har forenet sit partistandpunkt med hensynet til vælgernes mistro til partivæsenet. Indholdsmæssigt er der ingen uoverensstemmelse mellem hans generelle politiske opfattelse og konkrete Stillingtagen til de aktuelle spørgsmål og det forenede venstres. Specielt er han helt på linje med J. A. Hansens partifraktion. Men han taler i eget, ikke i Partiets navn. Tonen er nøgtern, ræsonnerende. Taleren har taget sit parti og ønsker at delagtiggøre vælgerne i sine grunde for det. Hvis de som han mener, at den historiske udvikling skal forme sig som mådeholdent fremskridt, bør de overveje hans argumenter for at støtte »folkepartiet«. Det er ikke en ideolog, men en besindig mand, der taler til sine jævninge uden doceren, indignation eller idealisme. En mand, der kender til livet på landet og ikke lader sig lede af virkelighedsfjern teoretiseren. Og frem for alt en mand, der stoler på sine tilhøreres dømmekraft og personlige integritet.

Han giver to grunde til at slutte sig til folkepartiet. Den første er en systembetragtning. Under de givne klasse-mæssige og forfatningsmæssige vilkår kan kun et fast folkeligt flertal i folketinget opveje de privilegerede klassers dominans i landstinget og derved sikre det menige folk en ligeberettiget indflydelse. Det mådeholdne fremskridt vil da fremkomme som et resultat af folketingets fremadgående og landstingets prøvende og hæmmende indflydelse. Herved retfærdiggøres den menige mands deltagelse i det politiske liv. For når fremskridtet institutionaliseres på denne måde, fritages den enkelte vælger for ved sin stemmeafgivning at skulle varetage helhedens tarv. Han kan vælge mellem, om han vil høre til dem, der vil frem, eller til dem, der vil holde igen, men det er systemet, der sørger for balancen. Den anden grund, Hørup giver, er en erfaringsregel: et stort parti som venstre er den bedste sikring mod en »eventyrlig og fantastisk Politik«. Umiddelbart er det socialismen, han dermed distancerer sig fra, men der er ingen tvivl om, at det nok så meget har været den stærke idealistisk-nationale strømning, han reelt mente. 1864 og stemningsbølgen ved den fransk-tyske krigs udbrud nævnes ganske vist ikke, men hans indstilling til den forventede hærreform viser, at disse erfaringer lå bag hans modstand mod »Stemningspolitikken«. På dette følsomme område måtte han blot være varsom, hvis han ville gøre sig håb om at blive accepteret som kandidat af det forenede venstre. I valgprogrammet placerer han sig således på god aristotelisk vis som dyden i midten mellem to eks tremere: bjørnbakkernes militære defaitisme og P. E. Olsens ditto idealisme. Men principielt er han enig med bjørnbakkerne i, at forsvarsspørgsmålet skal vurderes efter samme rationalitetskriterier som andre lovgivningsspørgsmål. Han måtte da også under valgkampen værges sig mod beskyldninger for at være en »bjørnbakker«. Det var ikke uden føje, når han i sit politiske tilbageblik fra foråret 1884 skrev, at han under sin første valgkamp havde slået »haardt til Militarismen« (Skrift og Tale I s. 10). Det var militæret som nationalt symbol, han ville til livs, og der var ikke noget langt spring fra hans

forsigtige rationalisme i 1872 til hans spørgsmål i folketinget 1883: »Hvad skal det nytte?« (Skrift og Tale I s. 245—53).

I valgprogrammet forenes en radikal demokratisk grundholdning med politisk realisme. I en senere udenrigspolitisk oversigt har han udtrykt dette således:

»Der er noget, man kalder Real-Politik. Det havde en Gang en fornuftig Mening. Man tænkte derved paa Modsætningen til Stemningspolitikken, til det overdrevne og ensidige Principrytteri, der ikke vilde tage Virkelighedens Forhold, Folkets Evne og Udvikling, Statens Stilling og Vilkaar i Betragtning. Men Real-Politikken fik snart en anden Betydning; under dette Paaskud begyndte man at foragte alle Grundsætninger, at lade haant om Tro og Love, at bøje Retten efter hvad der var nyttigt og hensigtsmæssigt for det regierende Parti« (Morgenbladet 2/8 1874).

Det var realpolitik som modsætning til stemningspolitik, Hørup ville føre. Hvad enten talen gælder de politiske grundvilkår, grundloven, hærvæsenet, jernbanespørgsmålet eller toldloven er det de eksisterende forhold og muligheder han tager sit udgangspunkt i. Fremskridtet skal ikke fremmes gennem fælles national idealisme, men gennem det menige folks pres for reformer mod de privilegerede klasser. På et tidspunkt, hvor de dannede forlængst havde omdefineret den politiske liberalisme til at være et forsvar for kulturen vendt mod den uannede majoritet, tilsluttede Hørup sig det forenede venstre med dets frontstilling mod bureaukratisk og kulturelt formynderskab. Herved adskilte han sig klart fra Arentzen og Schandorph, hvis ideelle demokrater han placerede som »det løse Gods Midt skibs«.

Da Hørups mål var at stimulere vælgerne til at stole på deres egen dom i tillid til, at det parlamentariske system ville sikre fremskridtet, blev det afgørende for ham under valgkampen at få debatten politiseret. Hans taktik på møderne gik derfor ud på at tvinge modstanderne til at tage partipolitisk stilling ved at sætte partitilhørsforholdet først og ved at identificere »venstre« med det forenede venstre. Når modstanderne hævdede, at P. E. Olsen var en venstremand så god som nogen, svarede Hørup ifølge Nordsjællands Tidendes referat,

»at da Venstrepartiet ikke vilde kende sig ved Olsen, saa maatte heri ligge Bevis nok, for at han ikke var nogen Venstremand, og man skulde troe, at det maatte ligge klart for Enhver, der har en Smule Tænksomhed inde, at »Venstre« gjerne vil samle saamange Tilhængere som muligt, og navnlig da en saa dygtig og begavet Mand som Malermester Olsen« (2/7 1872).

Istedet for at gå ind i en saglig politisk kappestrid på den nationale almeninteresses betingelser, søgte Hørup at gøre en enkel partipolitisk brudflade gældende mellem sig og de to modkandidater. Og at dømme efter referaterne lykkedes det til fulde.

Sidst i august indbød nogle vælgere, blandt hvilke skolelærer Hørup, til møder i St. Lyngby Kro 2/9 og i selve Frederiksværk senere samme dag. Det bebudedes, at C. C. Alberti, Balthazar Christensen, J. A. Hansen og Sofus Høgsbro ville indfinde sig som repræsentanter for det forenede venstre, så Hørup må på det tids punkt have været accepteret som kandidat af begge partiets fløje. Det var dog kun Balthazar Christensen og J. A. Hansen, der faktisk deltog i møderne. Desuden anbefaledes Hørup af Jens Nielsen, Petershvjle. Scharling var da til kongres i St. Petersborg, men P. E. Olsen deltog fra nu af selv i valgkampen. Det var klart, at valget ville komme til at stå mellem ham og Hørup. Scharling havde som fremmed professor ingen chancer i en udpræget landbokreds som denne, og 14/9 trak han sin kandidatur tilbage for ikke at splitte stemmerne mod Hørup. Møderne 2/9, som er refereret i begge bladene, bekræftede den politiske modsætning fra de tidligere møder. Det forenede venstre blev beskyldt for at være et ensidigt gårdmandsparti, mens P. E. Olsen ville arbejde »for Alle Folks Vel« herunder arbejdernes. Stemningen var klart imod det forenede venstre.

Det sidste vælgermøde blev efter indbydelse holdt i Helsing 17/9, hvor Hørup anbefaledes af C. C. Alberti. Nordsjællands Tidende forsøgte at redde sin kan didat:

»Vi lægge særdeles Vægt paa, og vi bede vore Læsere med at lægge Vægt paa, at alle de »Store« vare stemte for Malermester Olsens Valg! thi mon dette ikke skulde være et nyt Bevis paa, at Hr. Olsen ikke slutter sig til den simple Mand? Derfor havde Hr. Olsen ogsaa de mest skraalende Stemmer for sig, medens det overvejende Flertal af Stemmerne, og det af de Stemmer, der veje meget paa Vaigdagen, øjen synligt vare for Hr. Hørup.«

Ved valget 20/9 blev denne anbefalet af Jens Nielsen, mens P. E. Olsen ifølge Nordsjællands Tidende »havde hele 4 Stormænd til Anbefalere«. Og det er ikke uden interesse, hvem disse var, og hvordan bladet præsenterede dem. Der var

»den embedsmandige Gaardeier Anders Christensen i Ørby, den grundtvigiansk embedsmandige Lærer Petersen i Ammindrup og de to Arbeidervenner paa kofodsk Vis, Høiskoleforstander Larsen af Arresødal og Doktor Cold af Frederiksværk«.

- Præcis de samme personer, som ved valget 1869 havde modarbejdet Jens Andersens valg. (Jf. s. xx). Hørup fik ikke en eneste stemme i Frederiksværk, og af de 542 stemmer fra landsognene, tilfaldt kun 162 ham. Det var ikke lykkedes ham at mobilisere »det tavse flertal«, stemmeprocenten var kun på 26,7 i landsognene.

Selv mente han, at det var hans egne jævnaldrende, der havde stemt imod ham (breve og digte s. 63). Og det er den samme opfattelse, der ligger bag Emma Hørup's tidligere citerede karakteristik af kredsens to vælgergenerationer (s. xx). Han havde troet at kunne aktivisere en eksisterende gammelkonservativ bondeskepsis til kamp mod den borgerligt-individualistiske indstilling, som var ved at vinde indpas i bondestanden. Da han i 1876 på ny stod til valg, denne gang i Køgekredsen, opdelte han de virksomme venstrefolk i to klasser:

»Der er de gamle Bondevener fra Frihedens første Dage, fra Kampen for almindelig Værnepligt, for Trosfrihed, Forsamlingsfrihed, Hartkornsudjævning, Fæsteafløsning og andre gode Ting, som den yngre Slægt er kommet sovende til, men som endnu klinger som en Krigstrompet i de gamles øre. I en Række Aar have de holdt sig tilbage. De have ladet Sønnerne om det. Men i den sidste Tid, eftersom Kampen bliver haardere, møde de frem igjen. ... Det andet Hold er af en yngre Æt. Det er dem, der have faaet Valgretten i de sidste Aar, eller som ville naa den i de næste. De ere voxede op under Friheden, det er en selvejende, frejdig, videlysten og livsmodig Slægt.« (Morgenbladet 27/2 1876).

Men i Frederiksværkkredsen anno 1872 var de gamle kamptraditioner mindre udtalte, og det »andet Hold« var endnu ikke kommet til.

V

På grundlag af Hørup's efterladte digte og af hans brevveksling med Henriette Steen fra 1873 er det muligt at identificere de centrale træk i hans livsanskuelse i tiden før han begyndte som journalist på Morgenbladet. Den større del af digtene må ganske vist være skrevet før det politiske og ægteskabelige opbrud 1872, men som samlingen foreligger, udvalgt og renskrevet, stammer den fra 1872-73, og den må altså kunne tages som udtryk for, hvad Hørup på det tidspunkt ville stå inde for. (Jf. breve og digte s. 377).

De centrale begreber i og bag disse digte og breve er begrebsparret »drøm - virkelighed«. I brevene spiller han på deres betydning, snart bruger han ordet »virkelighed« i almindelig dagligdags betydning som den ydre sociale virkelighed, og fra det standpunkt betegner »drøm« jævnthen fantasi, eventyr. Men så skifter han perspektiv, »for mig er Natten Dag og Drømmen Virkelighed og Eventyret det eneste Tilforladelige« (breve og digte s. 35). Her er »virkelighed« en indre, livsfølelsesmæssig kvalitet, som i det højeste kan udtrykkes i symbolsk form og af andre kun forstås ved sympatisk indlevelse. Hørup's betegnelse er »stemninger«, og hans digte er netop sådanne

poetisk strukturerede stemningsudtryk, lige som det er på dette førverbale plan, at brevenes egentlige budskab ligger. Der er tale om et eksistentielt virkelighedsbegreb, indenfor hvilket »drøm« betegner den subjektive uendelighedstrang og »virkelighed« den eksistentielle realisme, som fordres for at se de begrænsende indre og ydre tilværelsesvilkår i øjnene. »Drømmen« kommer nemlig med nødvendighed til kort. Kun momentvis kan digteren, elskereren eller mystikeren opnå den symbiotiske selvoverskridelse, han så heftigt attrår. Og målt med denne alen er dagligdagen triviel og livet skuffende. Men Hørup har netop ønsket at bevare denne attrå ubeskåret. Han har tolket sin utilfredsstillethed som et fællesmenneskeligt grundvilkår, og smertesoplevelsen bliver derfor udtryk for et ærligt eksistensforhold. Jo dybere smerte, des større eksistentiel alvor og des rigere og oprindeligere menneskelighed. Det eksistentielle virkelighedsbegreb betegner nemlig ikke blot en ubetinget fordring til livet, men også mod til at se de reelle tilværelsesvilkår og dermed fordringens uopfyldelighed i øjnene. Modsætningen er uopløselig, men ved at acceptere smerten kan personligheden forholde sig til dette eksistentielle misforhold. Og ved at kæmpe med problemet kan den udvikle en dybere og mere omfattende bevidsthed, hvor den oprindelige - egocentriske - lykkedrøm omformes til moralsk objektivitet. - Det standpunkt Sokrates stod på, men som Alkibiades ikke nåede i Alkibiadesfantasier. (Jf. s. xx).

Hørup opererer altså med to bevidsthedsniveauer. Der er det livsfølelsesmæssige plan med dets skiftende stemninger fra ekstatiske symbiose til fortvivlelse og resignation. Dette bevidsthedsniveau er hinsides godt og ondt i konventionel forstand og den poetiske produktions kilde. I digtet »Til »Stemninger« (breve og digte s. 433), som jeg formoder er skrevet som prolog til digtsamlingen, har han tematiseret forholdet mellem dette plan og det andet bevidsthedsniveau, digter-jeg'et. Dette lignes ved skummet på bølgerne, mens disse symboliserer hans drifter og følelser. Men den egentlig bevægende kraft er »havet«, en psykens og tilværelsens fælles urkraft. Ydmygt afventende håber han på, at havet igen skal oprøres og forløse nye dimensioner i ham. Der er bag denne refleksionspoesi en ægte symbolsk erfaring, om end det digteriske udtryk for den er bundet til senromantikens faste metaforer.

Men lige så ydmygt han forholder sig til sin eksistentielle opgave, lige så arrogant omtaler han den ydre sociale omverden, navnlig den samtidige akademiske dannelse. I brevene inddeler han med Pascal menneskene i tre klasser: Der er dem, »der Ingenting veed og dem, der veed, at de Ingenting veed, imellem disse to Yderpunkter ligger den store Hob af halvstuderede Røvere« (breve og digte s. 36). Det er de samme kategorier, som også Kierkegaard regnede med, når han skelnede mellem de enfoldige, de vise enfoldige og så »docenterne«. Om denne gruppe skriver Hørup, at den »er mættet ved Bevidstheden om sit eget Værd, der er Intet tvivlsomt, intet Savn, ingen Smerte. Disse Alvorsmænd kjende Intet til Mystik eller Romantik, de spille ikke Tiden med at lytte efter Vinden, hvorfra den kommer eller hvor den gaar hen.« (Breve og digte s. 37).

Det er hele det kulturbærende establishment, han gør op med som blot halvstuderet, frem for alt de nationalliberale akademikere med deres dannelses- og udtrykshegemoni. Et egentligt studium ville have vist dem deres kundskabers betydningsløshed i forholdet til de virkelige eksistensspørgsmål. Men de er standset ved de positive kundskaber, karrieren og den ægteskabelige snusfornuft og har afskærmet sig fra smerten og lidenskaben. Hermed begrundes den generelle kulturkritik med et fremmedgørelsesperspektiv (jf. artiklen, som er citeret nedenfor s. 165ff.):

»Gjennem hvor mange Generationer maa ikke denne Lære være præket om Kvinden, der Intet attraaer og Intet begjerer, inden vi naaede til denne guddommelige Institution, Ægteskabet og til disse Koner, hvis Ærgjerrighed er Hjemmets Hyggelighed, der gjøre en Mand lykkelig med Støvekluden og Nips paa Commoden og som forresten ogsaa sove hos ham, fordi han nu engang har en underlig Passion for det og fordi en Kone nu engang bør opoffre sig for sin Mand, skjøndt det er indlysende, at man sover tryggere og ligger bedre i sin egen Seng« (breve og digte s. 48).

Og han spørger: »Mon Kvinder i vor høie Culturtilstand overhovedet kunne elske oprindeligt og af egen Drift?« (smst. s. 49). I skarp modsætning til den offentlige menings konventionelle fordomme og snerperi sætter han den pinefulde tilegnelse af den egne oprindelighed som mål for personlighedsdannelsen. Jo mere en kvinde er, des mere kvinde er hun (smst. s. 38), og for sit eget vedkommende hævder han, at hvad han har hørt, »det har jeg hørt med mine egne Øren og jeg har aldrig spurgt Nogen, hvad man skulde troe eller mene«. (smst. s. 63).

Når Hørup altså skal retfærdiggøre sit private og politiske opgør med det akademisk-borgerlige kulturhegemoni, sker det i individualismens navn. Men det er en individualisme, hvis modsætning ikke er kollektivt fællesskab, men uautentisk samfundsmæssig autoritet. Det er en individualisme, som udspringer af kravet om, at den enkelte selv og på eget ansvar skal danne sig sin holdning og med overbevisningens styrke gøre den gældende i sit liv. En individualisme, som forudsætter individets kompromisløse kamp for at afgøre, hvad der er sandt og ret. Altså en personlighedsidealistisk, naturretsligt funderet individualisme. Indtil dette punkt en individualisme, som han delte med Georg Brandes, som også begrundede sit opgør med den victorianske moral og den nationale selvovervurdering med, at de var hæmmende for udviklede menneskers livsbehov. Men hvor Brandes betonedede den moderne videnskabelige dannelse som den personlige såvel som samfundsmæssige udviklings kilde, tog Hørup konsekvent sit udgangspunkt i menneskets oplevede, eksistentielle virkelighed. Og han reagerede da også ganske skarpt imod Brandes, da de mødtes først i 70erne. (jf. s. xx). I brevene til Henriette Steen placeres Brandes - uden at han dog nævnes ved navn - i docenternes tvivlsomme kategori. Og desuden som et modfænomen. Hørup er således glad for, at han ikke som »visse gratiøse Aander« har »et halvt Dusin Fruentimmer«, der falder i besvimelse for han skyld (breve og digte s. 49). Og han holder på Salomons Højsang, så må for hans skyld »Farisæerne og Tolderne gjerne slaaes med de moderne Litteraturjøder om det nye.« »Litteraturjøde« vil han ikke være, ikke om han så »i Tilgift fik hele denne tørre, knaldende Witz, der intetsteds tænder, fordi den ligner de Gnister, man gnider af et Katteskind«. (smst. s. 53 og 54). En bog, som han har lånt Henriette Steen, og som jeg mener må have været enten Emigrantlitteraturen eller den netop udkomne Den romantiske Skole i Tyskland, omtaler han således:

»Det er en fortræffelig Ting saadan et litterært Saltekar, hvor de store Digtere og de store Tanker blive lagte ned i Række og Geled som Sild i en Tønde, en Haandfuld Laurbær hist, en Haandfuld Peber her og saa meget critisk Salt, at det staaer over dem - paa den Maade kunne udødelige Digtere holde sig temmelig længe« (Smst. s. 49 f.).

Om han virkelig har opfattet »romantikerne« Georg Brandes som fuldgyldig repræsentant for tidens »nyjødiske, tyndbenede, problematiske Sensualisme« får stå hen. Sikkert er det, at Brandes' videnskabelige selvsikkerhed og overmodige fritænkeri var ham imod.

»Dette verdslige Professorvæsen behager mig ikke, saa kan jeg bedre med de Religiøse (Ævl og anden Grundtvigianisme ufortalt); naar man er færdig med Alt og ikke længer har et Halmstraa at holde sig til, saa giver man sig i Guds Haand og alle Folk kaste efter Skriftens Bud deres Sorger paa Gud, undtagen de, der sætte deres Stolthed i at bære dem selv.« (Smst s. 37).

Der er som nævnt en personlighedsdannelsens nemesislære i Hørups tænkning (s. 140). Et menneskenaturens belønnings- og straffesystem, som holder individet skadesløst for smerten, men som omvendt straffer flugten fra den. Med modet til at gennemleve smerten følger modtagelighed overfor indtryk og stemninger, og der er i hele denne subjektive erfaringsverden noget forholdsløst overfor den ydre omverdens tryk. Den er på en gang et tilflugtssted og et kritisk udgangspunkt. »Hvad er Ironi andet end at have Noget i Ryggen, som kan holde det Værste fra Livet«, skriver han til Henriette Steen (breve og digte s. 61).— »Ironi« forstået netop som forholdsløshed i Kierkegaards forstand. (Jf. s. 139). Det er i denne personlighedsdannelsens nemesistanke, at Hørups

mange smertesindfølelse digte har deres rationale, mens han i andre af sine digte har villet vise prisen for at afvise smerten. Enten ved bornert at afskærme sig fra den eller ved som Alkibiades at begå hybris. Så forvrænges »barndommens drømme«, og de vender til bage om natten eller i dødsøjeblikket som dæmoner (breve og digte s. 414, 417, 421, 422), eller der bliver som i Alkibiades' tilfælde tale om en direkte dæmonisk besættelse, en stadig flugt fra det gode. (Jf. Kierkegaards analyse af de forskellige former for »fortvivlelse« i »Sygdommen til Døden«).

Med oplevelsen af at leve i en radikal overgangstid uden gyldige moralske normer måtte Hørup søge et andet grundlag for sin moralske bevidsthed, og han søgte og fandt dette grundlag i sin personlige erfaringsverden. Barndommens sikre identitet og naturindtryk, de bitre erfaringer fra de første år i København, ungdommens »Kampe med Tankelivets Store« og den nyvakte forelskelse i Henriette Steen. Ved opstillingen i Frederiksværkkredsen og bruddet med de ægteskabelige hensyn havde han både offentligt og privat taget konsekvensen af sit ideal om moralsk autonomi. Men var Sokrates end forbilledet, så var Hørup sig dette forbilledes format bevidst. I billetterne til Henriette Steen fra valgkampagne 1872 dækker han sig bag en heinesk selvironi (breve og digte s. 31-33), og i brevvekslingen året efter bruger han den gale King Lear som symbol på sin vilje til at være sin og andres dom.

»Om jeg troer paa mig selv? Den gale Lear paa sin Hede troede ikke mere afsindigt paa »at de ikke kunde gjøre ham noget for Myntning« end jeg i min Skov troer paa den Mynt, jeg slaaer. Derimod har jeg en beskeden Tvivl, om de vil modtage den i Banken og om den overhovedet kan circulere i Virkelighedens Omsætninger og derfor har jeg et vist Nag baade til Banken og de andre »Institutioner« og skulde ikke have stort imod, at alt det ramlede sammen og at vi fik en hel ny Mynt. Derimod har jeg en Overbevisning, der naaer til Himmelen om, at der altid vil være nogle, der tage min Mynt for fuld Valuta og paa denne lyriske Myntfod vil jeg leve og efter Evne vrage Bankens. - « (breve og digte s. 61).

Ubarmhjertigt at søge sin egen moralske overbevisning og kompromisløst at handle efter den, men samtidig at være sig opgavens overmenneskelige fordring og sin egen fejlbarlighed pinlig bevidst - det var det eksistentielle problems kerne, som Hørup oplevede det. I en senere tale har han videreført denne tanke: Kun en personlig kaldsfølelse kan retfærdiggøre, at man fremtræder offentligt som digter eller politiker.

»Og dersom Nogen staar op i Forsamlingen og slaar til Lyd og vil lede Folkets Overveielser, og han er ikke i sin egen Bevidsthed som et Talerør for Pallas Athene, som den, Gudinden har rørt iblandt Mængden og ført ud af Mængden og løftet op paa Stenen for at han skal se over Folket og ud i de kommende Tider, ham skal Akilleus slaa, som han slog Thersites, Skvalderen ved Troia, og Heltenes Stav skal skratte paa hans Ryg omkap med Mændenes Latter, medens han driver grædende af Forsamlingen« (Manuskript i R.A., vistnok fra en skåltale i Risskov Forsamlings hus 27/7 1876. Jf. breve og digte s. 97).

Selv havde Hørup længe tøvet, inden han besluttede sig til at træde offentligt frem. Og der er ingen grund til at tvivle på, at han mente at have en historisk mission, som retfærdiggjorde denne handling. For selv om han psykologisk har forklaret sit standpunkts tilblivelse ved personlige erfaringer, har han selvfølgelig ikke begrundet dette standpunkt ved privat nag, men med en politisk vision.

I valgprogrammet fra 1872 (jf. s. 153-57) identificerede han det politiske fremskridt med fremgang i det folkelige selvstyre. Han ville ligesom Kierkegaard i »Øieblikket« stimulere den menige mand til at få indsigt i sin allerede praktisk givne eksistens og til at stå ved den overfor dannelsens og embedsbureaukратиets nationale helhedstolkning. Fra Hørups standpunkt var der tale om en art fremmedherredømme, men denne helhedstolkning var just ved at vinde indpas i bondestanden, dels fordi denne savnede et artikuleret alternativ og dels på grund af socialistforskrækkelse i den voksende agrare middelklasse. Som Kierkegaard havde villet afsløre dannelseseologi som bedrag og stimulere den menige mand til redelighed m.h.t. sine eksistentielle vilkår, sådan ville

Hørup afsløre embedsbureaukratiet og dannelsen som fremmedgørende og undertrykkende. Og han ville stimulere bondestanden til ikke at lade sig imponere, men gøre sig sin dagligdags holdning bevidst og gøre den politisk gældende. Her ses altså hans sokratiske-eksistentielle menneskesyn som grundlag for hans politiske praksis. Men da hans mål i modsætning til Kierkegaards var politisk-socialt kunne og måtte det krav, han stillede til den enkelte, være at tage parti i den politiske partikamp. Og det forudsatte ikke »dannelse«, men karakter.

Det var denne holdning, der lå bag hans agitation i Morgenbladet fra oktober 1873:

»Kjøbenhavn, den 24de Oktober [1873]

Dersom der er Noget, vort offentlige Liv har haft en følelig Mangel paa, saa er det paa politiske Karakterer. Tildels hænger dette sammen med noget i vor Folkeejendommelighed, som just ikke er beundringsværdigt, noget Mageligt, Blødagtigt, Upersonligt, som ikke føler sig trygt uden i det, der har de Manges Tilslutning; men det hænger ogsaa sammen med den fælles Udvikling, som har dannet de offentlige Mænd, der siden den konstitutionelle Forfatnings Indførelse have regieret vort Land og givet vort offentlige Liv dets ejendommelige Præg. Disse Mænd ere jo næsten uden Undtagelse udgaaede fra Studenterverdenen, de ere blevne til ved Regentsens og Studenterforeningens Punscheboller. Der var Forskolen for deres Veltalenhed, der Planteskolen for den politiske Frase, ved hvilken de have sejret, der udvikledes de i Aargange, massevis, med et Fællespræg, der kvalte de personlige Ejendommeligheder, fordi det kvalte Modsigelsen i Hurra'er, Viser, Latter og Punsch.

Naar man vil forstaa det stærke Sammenhæng, som uden egenlig politisk Organisation knytter Medlemmerne af det nationalliberale Parti til hinanden, maa man gaa tilbage til det nævnte Fællesskab i Oprindelse og politisk Opdragelse. Med en elementær Forberedelse, grundlagt i de lærde Skoler, komme de unge Mennesker til Universitetet. Gilderne, de politiske Viser, de politiske Fastelavnsløjer modtage dem; selv om en Enkelt maaske havde sine Tvivl og maaske den bedste Vilje til at tage en selvstændig Stilling - hvem kan modstaa Trykket af den fælles Bifalds jubel og hvem kan modstaa - Latteren? I en Haandevending ere de kompromitterede, prostituerede, medskyldige, og nu er Livet let, idet man blot behøver at gyngede med i den almindelige Gemytlighed og tage sine Anskuelse, sine Grunde og sine Beviser af den fælles Beholdning!

Det er fra dette Lager, den nationalliberale Agitation i saa lang en Aarrække har sendt sine Agenter ud over Landet for at gjøre enhver Præstegaard, ethvert Dommersæde, ethvert Embede til et Brændepunkt for studenterpolitisk Agitation. Disse Mænd, der ere blevne til under Lørdagssoldenes Stemning, vide, naar de blive kaldede, at de tillige kaldes til at bringe denne Stemning ud over Landet, og de have ikke svigtet deres Kald. Naar deres Sendelse ikke er lykkedes bedre, da ligger netop en Hovedgrund i den Karakterløshed, der betegner deres politiske Holdning. Da deres Standpunkt ikke er vundet gennem Kamp og Modsigelse, da de møde med en overfladisk Kundskab til de virkelige, bevægende Kræfter i Folket, da deres Overbevisning ikke hænger sammen med deres personlige Anlæg eller er fremgaaet af en virkelig Begejstring for bestemte Grundsætninger, men da Alt er en løs og uvederhæftig Stemningspolitik, opklækket i Kammeraderiets almindelige Demoralisation, slaa deres Evner kun daarligt til i det virkelige Liv.

Det har kunnet lykkes dem til en Tid at blænde Kjøbstæderne, hvor Familieforbindelsen, Embedsglandsen og Universitetsdannelsen var tilstrækkelig til at dække den indre Tomhed, men det har kun kunnet lykkes, saalænge Kjøbstæderne dannede deres Politik efter Indtryk og Stemninger og ikke efter Anskuelse og Formaal. Det har været en Grundskade ved vort politiske Liv, at Byerne ikke have taget Parti i Ordets rette Forstand. Thi paa en Maade have de Nationalliberale Ret, naar de sige, at de ikke ere noget Parti; der staar i Virkeligheden ikke noget Parti bag disse Mænd. De ere baarne oppe af Kjøbstæderne, men Kjøbstæderne ere ikke traadte frem som et Parti med politiske Interesser og selvstændige Formaal, de ere traadte frem som en Livvagt om Slægt og Venner. Medens Venstre har bag sig Mænd, der følge Venstre, fordi Venstre fører deres Sag, have de Nationalliberale haft deres væsentligste Støtte blandt Mænd, hvis Ønsker de have modvirket og hvis Interesser de have tilsidesat. Den Haan, som en af de Nationalliberales Bedstemænd [Orla Lehmann] i sin Tid udslyngede mod de »brolagte Landsbyer«, var ikke en tilfældigt henkastet Ytring, men et korrekt Udtryk for Kammeraderiets hele Færd over for Kjøbstæderne.

Byerne ville ogsaa forlade disse Mænd saa snart de lære, at Politiken er en Virkelighedens Sag og ikke en Samling af Talemaader; de ville ophøre at støtte dem, saa snart de erkjende, at de politiske Formaal, hvorfor Venstre arbejder, have Betydning lige saa godt for Byen som for Landet; vore Reformere ville høre op at være Landboreformere, saa snart Byerne lære at forstaa, at ogsaa de have Noget, som trænger til Forandring.

Og Byerne ere i Begreb med at vaagne; man begynder at kjedes ved den nationalliberale Frase. Et Parti, der Dag ud og Dag ind ikke gjør Andet end at vrænge ad sine Modstandere uden selv at ville eller kunne føre Noget igjennem, maa dog en Gang vække saa megen Lede og Modbydelighed, at man faar Lyst til at se sig om efter dets Modstandere. - Det er Arbejderne, der have brudt Isen. Man kan beklage, at Bevægelsen blev rejst i brandrøde Farver, i overdrevne Udtryk, med en Voldsomhed, der stod i en saa skjærende Modsætning til den fuldstændige Afmagt og den totale Mangel paa Midler til at give Ordene Betydning; man kan dobbelt beklage det, fordi disse ørkesløse Deklamationer gav de Nationalliberale et kjærkomment Paaskud til at agere med Kanoner, Husarer, Arrestationer og Domfældelser, med hele dette Apparat, der er saa vel skikket til at ængste gode og fredelige Borgere og vække Forestillinger om en Regjering, der er i Begreb med at frelse Staten, Familien og Ejendommen; men at den evropæiske Arbejderbevægelse omsider har naaet os, deri finde vi i og for sig ingen Grund til at ængstes, og vi nære ingen som helst Tvivl om, at denne Bevægelse, en Gang rejst, vil finde et Løb, hvor den under mindre støjende Former vil blive af virkelig Betydning for vor demokratiske Udvikling.«

Den politiske vision, hvormed han begrundede sit opgør med nationalliberalismen og - mere fordækt - dens grundtvigianske »spildevand« var altså en vælgerbefolkning af mænd, der på grundlag af egen erfaring og eftertanke tog aktivt del i landets politiske liv. Som han selv havde frigjort sig fra de overleverede autoritetsstrukturer, sådan skulle ogsaa vælgerne gøre det. Det var målet for hans agitation og hans variant af det moderne gennembruds antiautoritære ideer.

VI

Sammenfattende vil jeg søge at identificere og forklare de afgørende skift i udviklingen af Hørups selv- og omverdensforståelse, indtil han begyndte som journalist ved Morgenbladet.

Der er først sammenbruddet af barndommens selvfølgelige fortrøstning til tilværelsens gode orden og Guds kærlige styrelse efter flytningen til København 1853. Han gik her ind i konkurrencen på næver og karakterer mod en uforstående og uretfærdig omverden, og da retfærdigheden tabte, drømte han sig til ære, magt og hævn. Arentzen var den første, der vandt hans tillid. Han stimulerede ham til lyrisk selvudfoldelse og bekræftede ham i hans opposition til byen og dannelsen, men samtidig gav han ham et alternativt, eksistentielt dannelsesideal. Årene omkring 1860 har været præget af eksistentiel læsning og højspændt åndelig søgen.

Det næste centrale skifte indledes med forlovelsen med Emma Holmsted 1862. Den imødekom et stærkt behov for at falde til ro, og i brevene fra 60erne omtales storhedsdrømmene som et overstået stadium. Hørup har trods nogen kunnet føle sig ramt af Schacks »Phantasterne«, og hans holdning i studie- og forlovelsestiden kan da ogsaa lede tanken hen på Conrads kamp for at komme ud af fantasteriet og opnå personlig autenticitet. Ganske vist havde Hørup på intet tidspunkt opgivet kampen i skolegård og klasseværelse for dagdrømmenes lette sejre. Men ogsaa denne udadvendte stræben havde været styret af ambitioner og psykiske mekanismer, som han i 60erne dømte som fantastiske og uden personlig sandhed. Heri minder hans tankegang ogsaa om en anden af hans ungdoms store forfattere, nemlig Goldschmidt, der i »Hjemløs« havde afsløret sin helts stræben i ideens tjeneste som ærgerrig lykkejagt, indtil han til slut redder sig som karakter ved at sætte livet ind på at realisere konkrete værdier i forholdet til næsten. Alkibiadesfantasier reflekterer sådanne erfaringer og sådan læsning. Dagdrømmene blev omsat til lyrik, og idealitetstrangen rettet mod den egne karakterdannelse og det inderlige samliv med Emma Holmsted, alt i mens han dygtiggjorde sig som jurist. Det er således muligt at forstå hans tilslutning til den danske goethetraditions

borgerlige karakteridealisme som resultat af en individuel dannelseshistorie. Og sådan forstod han den selvfølger selv. Men selv om han stod udenfor det nationale og nyreligiøse opsving fra 1861 var det også tidstypisk, at han just tilsluttede sig denne tradition på dette tidspunkt.

»Barndommens dristigt phantastiske Luftkasteller« skulle imidlertid snart igen komme til ære og værdighed i hans tænkning. »Drømmen« blev den subjektive virkelighed, hvorfra han skulle hente kraft til ilusionsløst at se tilværelsesvilkårene i øjnene, en mystisk kraft, som satte ham i forbindelse med alnaturen. Livsfølelsens og de ukontrollable og grænseoverskridende stemningers kilde. Som de andre af det moderne gennembruds pionerer har han søgt inspiration i den romantiske traditions individualistisk-oprørske retning. Oplevelsen af tilværelsen som menings- og nådesløs, modsætningen mellem drøm og virkelighed og dyrkelsen af smerte- og lystoplevelser var karakteristiske elementer heri. På det punkt er der en parallel i J. P. Jacobsens digte fra samme tidsrum, selv om både han og Hørup skrev til skrivebordsskuffen. Men hvor Jacobsen giver sig sin sensualistisk ekspressive formsans i vold, er Hørup mere filosof end digter. Livsvilkårene kan være nok så umenneskelige og krisebevidstheden nok så akut, det enkelte menneske har dog altid frelsesmuligheden i sig, blot det tør tage smerten på sig og føle og handle ud fra den egne oprindelighed. Sådan oplevede han det i sabbatåret 1867/68, og sådan oplevede han det igen, da han i 1872 havde forelsket sig i Henriette Steen. Men ind i mellem skyder der sig en digtgruppe, hvor hovedproblemet ikke så meget er at turde føle stærkt og oprindeligt, men nok så meget at kunne gøre det. Omsluttet af dagligdagens trivialitet reflekterer han i disse digte over lidenskabens betydning og håber på, at den igen må gribe ham. Den trohjertede tone i de ældre digte afløses af en mere raffineret, han er splittet og selvironisk. Heineinspirationen er umiskendelig.

Det er på denne psykologiske baggrund, at beslutningen om at stille sig som politiker må forstås. Det har virkelig været en eksistentiel beslutning. Længe havde han grundet over sine mattede og tvivlsomme følelser uden at have turdet indse, at han med sin psykiske konstitution ikke kunne finde sig i blot at skulle realisere det almene, som han mente han burde, og at han ikke elskede hende, som han mente, han burde elske. Han havde modstræbende erkendt sin utilfredsstillethed, men havde bortrationaliseret den som et menneskeligt grundvilkår og havde søgt at finde en moralsk og borgerligt acceptabel identitet i smertesfølelsen og digterkaldet. Men i længden har han ikke kunnet slå sig til tåls med drifts sublimering og fortvivlelsesrationaliseringer. Og mens denne indsigt modnedes i ham, kom tidsomstændighederne ham til undsætning. Dannelsen af det forenede venstre mod koalitionen mellem godsejerne og de nationalliberale i ministeriet Holstein-Holsteinsborg, den fransk-tyske krig, kommunardopstanden i Paris, den hjemlige socialisme og Brandes' fremtræden gav på ny tiden retning. Intet under, at Hørup vejrede morgenluft.

»Kan hænde! at Tiden skrider saa sløv
og bøjet,
saa fattig og blindet med Hverdagsstøv
i Øiet,
fordi af dens Sønner de Bedste drog ud
at speide,
kan hænde! der times snart Tidend' og Bud
og Feide. - «

(breve og digte s. 438).

Beslutningen om at forsøge sig som politiker og forelskelsen i Henriette Steen betegnede de afgørende brud med hans hidtidige moralske identitet og dermed det tredje afgørende

holdningsskifte. De politiske aspirationer nævnes første gang i 1871. Nytårsaften 1871/72 véd vi fra Georg Brandes, at han talte sig varm om Kierkegaard, og Schwanenflügel kan tilføje, at det specielt var om »Øieblikket«. Altså Kierkegaards sidste stærkt agitatoriske skrifter, henvendt til »den menige mand« og rettet mod dannelsesteologien. I foråret 1872 indledte han sin agitation i Frederiksværkkredsen, og samtidig brød han med de ægteskabelige hensyn og indledte kærlighedsforholdet til Henriette Steen. Valgnederlaget i september 1872 og hendes graviditet i december samme år dannede den noget dystre baggrund for brevvekslingen med hende fra foråret og sommeren 1873 (Jf. breve og digte s. 31). Man kan i denne følge hans egen vej »fra Rubicon til Rom«. Endnu i de to første breve fra 30/4 og 1/5 dækker han sig bag den samme heine'ske grimasse som i de to billetter fra valgkampen. Men da han havde modtaget hendes bekræftende svar, vendte han prismet. De uunge og hengemte refleksioner erstattedes med reveillen, og det mærkes, hvordan en tillidsfuld og selvbekræftende grundstemning efterhånden har gennemtrængt ham. Efter deres lille moralske og familieretslige diskurs i juni (breve og digte s. 50-56), kunne Henriette Steen med rette konstatere, at der var sket en forandring med ham, og hun mente, at det nok hang sammen med deres forhold. (Smst. s. 57). Efter al sandsynlighed hang det også sammen med, at det nu stod fast, at det nye venstreblad skulle udkomme pr. 1 /10 og vel også, at Hørup ville blive knyttet til det. Den blotte stemningsromantisme havde han definitivt brudt med.

Man kan forstå denne bevidsthedsudvikling som dialektisk i den forstand, at Hørup med sit aktivistiske standpunkt fra 1871 på en gang optog og overskred sin drøm fra 50erne om at udrette noget betydeligt og hans opdagelse i 60erne af det indre liv. Han ville både udrette noget stort og være sin egen dom. Såvidt dannesperspektivet. Men samtidig kan man også aflæse gennembrudspionerernes vej fra dyrkelsen af »det dæmoniske« i slutningen af 50erne over den sædelige opstramning først i 60erne til efterkrigstidens overspændte individualisme og 70ernes udadrettede aktivisme.

En forklaring af et fænomen som »det moderne gennembrud« kan ikke udelukkende gives med henvisning til dets økonomiske og sociale betingelser, end sige da som en blot »afspejling« heraf. Men det kan på den anden side heller ikke reduceres til påvirkningshistorie indenfor en kreds af fælles bekendte. Der må både inddrages overindividuelle og individuelle forhold, hvis man vil forstå, hvordan en sådan ny »formation« i Raymond Williams forstand opstår (Marxism and Literature, 1977 s. 118 ff.). Og ét forhold kommer man ikke udenom: gennembrudspionerernes karakterstyrke. Det fordrer en usædvanlig udarbejdet og fast personlighed at sætte sig ud over den moralske indignation og mistænkeliggørelse, som uvægerligt følger et sådant brud med traditionen. I det danske gennembrud var det frem for alt brødrene Brandes og Hørup, der havde den nødvendige moralske styrke hertil - foruden naturligvis talent og arbejdskraft.

NOTER TIL I

SLÆGTEN

A. G. Drachmann, *Min Rejse gennem Livet*, skrevet 1885, men udgivet 1942 af Carl Dumreicher, H. G. Orlík og H. Topsøe-Jensen.

Faderen, Mathias Christian Drachmann, døde som tømmersvend i 1812 og efterlod sig sin kone, Louisa Christiana f. Kobiersky, samt syv børn, hvoraf fem var mindreårige. Hun blev ansat som stuekone (sygeplejerske) på Frederiks Hospital, men de levede i meget små kår, og børnene måtte tidligt ernære sig selv. Amalie og Emilie syede hos folk, mens A. G. Drachmann kom i barberlære for ad denne vej at komme ind på det ikke-akademiske kirurgiske akademi. Louise blev optaget i hjemmet hos en tante på Fredensborg Slot. Den yngste søster, Caroline, der først var født efter faderens død, blev siden gift med historikeren, registrator ved rigsarkivet, Hans Knudsen. Men hun døde efter sit andet barns fødsel i 1848. Efter Hans Knudsens død 1851 kom den ældste datter, Anna, til Hørups i Torpmagle, mens den yngre søster, Agnes, blev optaget i Holmsteds hjem i København.

BARNDOMSHJEMMET

Emma Hørup, Viggo Hørups Barndomshjem. Det ny Aarhundrede I, 1903-04, s. 351-55.

J. P. Mynsters Visitatsdagbøger 1835-1853. Udg. af Bjørn Kornerup, 1937, bd. II s. 236 f.

Kirkebogen for Torup kirke 1826-43 og 1844-67: Carl Hørups dåb 26/5 1839; Viggo Hørups dåb 13/8 1841; Charles Frølich Hørups dåb 8/10 1851; Anna Knudsens konfirmation 17/4 1859. (Landsarkivet for Sjælland).

Folketællingerne 1850 og 1855.

Moderens jalousi: Hørup til Emma Holmsted 4/1 1863 og til Amalie Skram 9/1 1897 (breve og digte s. 5 og 309).

VON WESTENS INSTITUT

Erindringer om skolen i 1850'erne af Georg Brandes, N. J. Berendsen, Holger Drachmann og Troels-Lund i deres selvbiografier.

HOLMSTEDS HJEM

Det har ikke været muligt at afgøre, hvor Hørup boede ved folketællingen 1855, men ved tællingen 1860 boede han hos Holmsted. I Garnisonskirkens konfirmationsliste står han blandt pastor N. G. Blædels konfirmander 26/4 1857. Harriet Bentzon har i »Holger Drachmann i Breve til hans Fædrenehjem« (1932) meddelt følgende betegnende træk om Hørups konfirmationsundervisning og om hans senere holdning til den:

»Vi [Drachmanns] boede i Bredgade, og vor Sognepræst (som vi aldrig brugte) var Pastor Blædel ved Garnisons Kirke, og som saadan skulde han have et Honorar [ved Holger Drachmanns bryllup 1871]. Viggo Hørup havde udbedt sig at maatte gaa til ham, og jeg husker godt hans Beskrivelse af deres Samtale. Hørup spurgte om Taxten, og Pastor Blædel antydede, at den rettede sig efter de Paagældendes Formuesomstændigheder. Hørup udbad sig den laveste. »Er det unge Par *meget* uformuende?«, spurgte Præsten. »Ja, meget«, sagde Hørup og afleverede de 2 Rigsdaler, som vist var Minimum. Jeg forstod ikke den Gang, hvorfor Viggo H. gjorde sig saa megen Glæde af at drille Pastor Blædel, men har siden hørt, at Pastor Bl. havde forberedt ham til Konfirmation. Han anbragte sine Konfirmander efter Fornemhed, sagde »De« til de øverste i Rækken, »Du« til de nederste. Viggo H. dannede just Grænseskellet og blev dattet som værende Søn af en Skolelærer.« (s. 116).

Garnisonskirken var også Holmstedes kirke. A. G. Drachmanns første hustru døde efter næsten tre års brystsyge i marts 1857, så hans hjem har ikke været skikket til at optage Hørup.

JONAS FERDINAND HOLMSTED

Erindringer om ham som svømmelærer: »Metropolitanskolen gennem 700 Aar« af C. A. Dalberg og P. M. Plum, 1916, s. 126-29. Troels-Lund, Et Liv, 1924, s. 141 f.

Hans biografiske data findes i »Hundrede Aars Metropolitane«, tillæg til »Metropolitanskolen gennem 700 Aar«, s. 24.

METROPOLITANSKOLEN

Om skolen i rektor Borgens tid: »Metropolitanskolen gennem 700 Aar«, s. 121-53.

Vilh. Lorenzen, »Metropolitanskolen 1537-1938« i »Metropolitanebogen«, 1939, s. 136-43.

Erindringer af Peter Abrahams, Kr. Arentzen, Holger Drachmann, Harald Høffding og Niels Lassen i deres selvbiografier.

Breve fra Sophus Schandorph til Kr. Arentzen 1862-63 i dennes arkiv.

Schandorph var vikar for Arentzen, mens han var i Italien.

Vidnesbyrdet ligger i Hørups arkiv.

HØRUPS REAKTIONER

Høffdings erindringer s. 157:

»Jeg erindrer engang i et Selskab hos en af vore Politikere, hvor Hørup var tilstede, at Samtalen ved Bordet kom til at dreje sig om Folkehøjskolerne, og at Hørup udtalte sig om dem med Haan og Harmen. Som ofte ved saadanne Lejligheder blev han helt hvid i Ansigtet af Forbitrelse. «

Andre vidnesbyrd om Hørups hidsige temperament bag flegmaen, men fra hans senere år:

Klaus Bemtsens erindringer, bd. 3, s. 50; Frejlif Olsens erindringer, s. 101.

Forholdet til Edv. Brandes: Se f. eks. dennes brev til G. Brandes 3/11 1880, trykt i brandesbrevvekslingen bd. II, s. 69 (udg. af Morten Borup, 8 bd. 1939-42).

KRISTIAN ARENTZEN

Arentzens arkiv i K. B. Ny kgl. Saml. 3398,4°. Arentzens erindringer: »Fra yngre og ældre Dager, 1886.

Breve fra Arentzen til Otto Borchsenius, Holger Drachmann (trykt i drachmannbrevvekslingen bd. 1, udg. af Morten Borup, 4 bd. 1968-70) og Sophus Schandorph i deres arkiver i K. B.

Omgivelsernes vurdering af ham: Hans Brøchner i brandesbrevvekslingen bd. I, s. 162: en undermåler. Henriette Collin i brevvekslingen med H. C. Andersen (udg. af C. Behrend og H. Topsøe-Jensen, 4 bd. 1933-37), bd. III, s.88, 102 og 110: en underlig skrue. Goldschmidt-brevvekslingen (udg. af Morten Borup, 3 bd. 1963), bd. II, s. 98-103.

Erindringer om Arentzen: Sophus Schandorphs erindringer bd. I, især s. 142-50 og i Politiken 10/2 1887 og 3/1 1900, desuden flere skønlitterære portrætter. Holger Drachmanns selvbiografiske breve (Tilskueren 1908), Ulf Brynjulfsens Papirer (Tilskueren 1891) og Politiken 14/7 1905. Herman Schwanenflügel, Autobiografiske Optegnelser, manuskript i K. B. (Add. 1198,4°), s. 226-28 og 290-312 (erindringerne er delvis udg. af Jul. Clausen under titlen: »Livs-Fragmenter«, 1946). Høffdings erindringer s. 31, 82, 84-89 og 116. Erik Schiødte i Dannebrog 27/6 1905. Vilh. Bergsøe, Eventyr i Udlandet, 1905, s. 246-49. Niels Lassens erindringer bd. 1, s. 181 f.

Om kredsen på Bidstrups kafé har Schandorph skrevet i sine erindringer og en anden af selskabet, V. Wille i »Nær og Fjern«, juni 1879 i en artikel om Schandorph.

Paul V. Rubow, Oehlenschlägers Arvtagere, 1947, s. 7-61.

JULIUS PETERSEN

Høffdings erindringer især s. 25-28 og 249-54. Jul. Petersens breve til Høffding og Arentzen i deres arkiver i K. B. Han omtales desuden i Arentzens erindringer og i Schwanenflügels utrykte Autobiografiske Optegnelser. (Han må ikke forveksles med matematikeren af samme navn).

STUDENT

Emma Hørup, Lidt om Hørups Privatliv, s. 40. Indtegningsprotokol for juridiske studerende 1840-83 i Universitetsarkivet, det rets- og statsvidenskabelige fakultet, arkiv nr. 320501. Tilhørerlisterne er bevaret siden 1864, arkiv nr. 320503. (R.A.). Hørups, Grüners og den tredje metropolitener, John Johnsens navne står ofte under hinanden. I Hørups fødselsdagsbrev til Emma Holmsted fra sommeren 1866 omtaler han sin ensomhed i byen efter Grüners bortrejse (breve og digte s. 12). At Grüner kom hos Arentzen fremgår af et brev fra 15/5 1885:

»Tak for al den Gæstfrihed, De i sin Tid har vist mig som saa mange Andre. At jeg maatte skilles fra Dem var ganske vist en Nødvendighed, men derfor skyldte jeg Dem lige fuldt Tak for de mange Aftener, jeg har befundet mig vel i Deres hus« (Arentzens arkiv).

Grüner og Johnsen blev kandidater et halvt år før Hørup.

EMMA HOLMSTED

At hun var elev af Natalie Zahle fremgår af Emma Hørup, Lidt om Hørups Privatliv, s. 41. Privatundervisningen hos Nik. Femmer fremgår af »Lærerne og Samfundet« 1814—1914 bd. IV, s. 120.

Ansættelsen ved Østre Betalingskole: Skolekommissionens resolutionsprotokol 1861 under datoen 17/7, sag nr. 217 (Stadsarkivet). Hendes ansøgning er desværre borttaget.

De forenede Kirkeskoler: se Michael Neiiendam, »Københavns Kirkeskolars Krønike« 1941, s. 126-50 og Augusta Fengers erindringer fra 1932, s. 80-82.

REGENSEN

M. L. Galschiøt, Regensliv i Slutningen af 60erne i Studenterbogen 1896, s. 26-57. Rasmus Nielsen, Regensen. Erindringer fra 1858-62, 1906. S. Skouboe, Sønner af den røde Gaard, 1914. Knud Fabricius, Regensen gennem 100 Aar, 1923-25. Om dennes grundlag for at mene, at Hørup i 1865 nærmest havde konservative anskuelser: Se brev til Povl Engelstoft 2/12 1936 i DBL.s brevarkiv, NkS. 4413,4° læg om Hørup (K. B.).

Povl Bagge, Akademikerne i dansk politik i det 19. århundrede, H.T. bd. IV:3, 1979 og Vilh. la Cour, Stemninger og standpunkter under krigen 1864, 1917. N. Neergaard, Under Junigrundloven II, s. 201-04.

Arkivhenvisninger til Hørups stilling på Regensen findes i min artikel: Den unge Viggo Hørup, Historie ny række VII,2, 1966, s. 284-86.

Det er med Hørups senere agitation in mente bemærkelsesværdigt, at modstanderne af slesvigernes indkvartering kaldte tilhængerne for »den herskende Klike« (Galschiøt, s. 30).

NOTER TIL II

SABBATARET 1867/68

Ifølge V. Richter og P. Schiørring, Juridisk Stat fra 1871 var der kun fire af årgangens 44 kandidater, der på det tidspunkt ingen livsstilling havde, blandt disse Hørup, som den eneste med laud. i både den teoretiske og praktiske prøve. De andre tre havde kun haft haud. i begge prøver. I 1871 var Hørup ganske vist manuduktør til dansk-juridisk eksamen, men det har ikke været regnet for nogen egentlig stilling.

Den drachmanske familietradition: Se også Eva Drachmann, Vilhelmine, min Mor, 1953, s. 21 og Emmy Drachmann, Erindringer, 1925, s. 109-11.

ALKIBIADESESSAYET

Hørups kendskab til Sokrates fra skolen: Høffdings erindringer s. 31. Kaalunds digt er trykt i »En Eftervaar«, 1877.

Kierkegaard: Der er henvist til 3. udg. 1962-64. Kierkegaards sokratesopfattelse: J. Himmelstrup, Søren Kierkegaards opfattelse af Sokrates, 1924 og Niels Thulstrup, Kierkegaards forhold til Hegel, 1967. Gregor Malantschuk, Dialektik og Eksistens hos Søren Kierkegaard, 1968.

Tankeeksperiment: Jf. Kierkegaards tilsvarende afsløringer af »det unge menneske« i »Gjentagelsen« som Constantins tankefoster og Quidam som frater Taciturnus' i »Stadier paa Livets Vei«.

Korfitz Ulfeldts forræderi: Schwanenflügels erindringer (trykte udg.), s. 47.

»Der borte - hvem er det? «. Villy Sørensen har i sin anm. af »Hørup i breve og digte« i Information 2/7 1981 gjort opmærksom på, at dette digt er oversat fra Goethe, nemlig fra digtet »Harzreise im Winter« fra 1777 i »Vermischte Gedichte«.

NOTER TIL III

GIFTERMAL OG ARBEJDE

Arup, Viggo Hørup, 1941, s. 33.

Manuktionsvirksomheden omtales første gang i et brev 16/7 1869 og sidste gang 16/6 1873. Hvornår han tillige er blevet sagførerfuldmægtig hos Balthazar Christensen, kan jeg ikke afgøre. Men han omtales som sagførerfuldmægtig i Nordsjællands Tidende 30/4 1872. At Richter og Schiørrings juridiske stat fra 1871 ingen livsstilling anfører kunne tyde på, at han ikke har haft stillingen på det tidspunkt. (Jf. noten s. xx). I brevene findes kun én henvisning til almindeligt juridisk arbejde, nemlig i en efterskrift til et brev til Emma Holmsted, dateret »Ti. d. 22.e, d.v.s. 22/7 1873.

KVINDEROLLER OG KVINDEUDDANNELSE

Se i almindelighed Johannes Steenstrup, Den danske Kvindes Historie, 1917, og Aagot Lading, Kvindens Stilling i det danske Samfund, 1943.

Af den samtidige debat kan nævnes: »Spectatrix«, d.v.s. Johanne Louise Heiberg, i Ugentlige Blade 19/1 og 26/1 1859 samt Natalie Zahles anonyme svar 2/3. (Jf. også Henriette Skram i Natalie Zahle, 1914, s. 161-65, og Sv. Cedergreen Bech, »Om pige børns opdragelse« i Zahles Seminariurns Årsskrift 1968, s. 17-24). Desuden Natalie Zahle, »Om den kvindelige Uddannelse her i Landet«, 1873, og »Nogle Betragtninger over københavnske Forhold« (af en Dame), d.v.s. Emma Hørup, artikel i Morgenbladet 2/12 1873.

EMMA HOLMSTED

Begge hendes ældre søstre forblev ugifte. Den ene var sproglærer, mens den anden tog lærerindeeksamen 1871. Faderen var død 1866, og begge brødre døde unge.

Pastor Schrader: Breve og digte, s. 18 f. Michael Neiiendam, De forenede Kirkeskolers Krønike, s. 192.

Jordemodermand: H. Schwanenflügels utrykte erindringer, s. 500.

A. G. Drachmann skriver eksempelvis om modsætningen mellem studenter og ustuderede ved de kirurgiske forelæsninger på Almindeligt Hospital i 1830erne: De »sidste blev af de første betragtede og behandlede som en Pariaklasse«. (Min Rejse gennem Livet, bd. 1, s. 23f.).

ÆGTESKABETS FØRSTE AR

Folketællingen for København, Nørregade 37, 1870. Utrykte familiebrev fra 1869 og 1870 i Hørups arkiv i K. B.

HENRIETTE STEEN

«En Overkomplet»: Sammenlign Drachmanns karakteristik med Hørups »maliciøse Opskrift« i i brevet »fra de varmere dage« 1873 (brev og digte s. 66 f.).

Henriette Steen er også model for »Jaguarene i Drachmanns roman »Forskrevet« fra 1890.

Lærerinde på Als: Vist nok hos Fritz og Mathilde Fenger på Augustenborg Hovedgaard. (Jf. brev og digte s. 22).

Indstillingen: Skoledirektionens arkiv, sag. 210/76, Stadsarkivet.

NATIONALLIBERALISMENS KRISE

Der er forskellige spredte tegn på, at der allerede i slutningen af 50erne var ved at ske en politisk opløsning som den efter 1864-66. Kirken var ved at miste grebet om vækkelsesbevægelserne og de politiske ledere - både regeringen og venstres - grebet om deres vælgere. Medlemstallet i de politiske foreninger faldt, og valgdeltagelsen var ringe. Det var vanskeligt for partierne at finde skarpe politiske brudflader, som var egnede til at mobilisere vælgerne til politisk deltagelse. I stedet bredte nationale og religiøse bevægelser sig, og det var kun ved at imødekomme og udnytte disse, at de traditionelle autoriteter kunne fastholde deres position. Eksempler herpå var Halls omslag til en mere decideret national kurs 1861 og præsternes energiske indsats for at kanalisere de religiøse vækkelser ind i folden gennem dannelsen af de kirkelige retninger samme år. C. V. Rimestads forsøg på at opfange en social frustration blandt de københavnske arbejdere med dannelsen af Arbejderforeningen af 1860 kan også nævnes.

ARENTZENS KREDS

Jf. noten om Arentzen s. xx

En ny generation af forhenværende elever: Specielt kan nævnes arkitekten Erik Schiødte, der var søn af J. C. Schiødte, og den nybagte cand. polit. Kristian Ring. Denne sidste havde endvidere bragt sin studiekammerat Vilhelm Arntzen i forbindelse med Arentzen. Ring og Vilhelm Arntzen hørte også til kredsen omkring Drachmann, og Arntzen var husfælle med en anden nytilkommen i kredsen, nemlig litteraturhistorikeren Herman Schwanenflügel. Denne havde desuden gået i skole med Borchsenius, Michelsen og Vilhelm Møller på Sorø Akademi. Fra 1870 søgte han Arentzen med en lidenskab, som ikke altid var denne helt belejlig. Hørup synes ikke at have haft nogen personlig kontakt med denne senere tilkomne del af Arentzens kreds. Schwanenflügel lærte således først Hørup at kende i 1874.

Lollands-Falsters Stiftstidende: Schandorph skrev under en række mærker i bladet fra december 1867 til juli 1876. (Bl. a. »En Ikke-Politiker«, -s-, a, ø, a+b, -g- og -n-). Hans emner i 60erne var litteratur og teater samt betragtninger over intelligensens ideelle funktion i samfundet. Fra sommeren 1870 dækkede han den fransk-tyske krig, og i de følgende år skrev han om både indenlandsk og udenlandsk politik. En særlig interesse viede han skolepolitikken. Carl Michelsen (franske Mikkel) skrev flittigt i bladet fra januar 1871 til oktober 1872 om socialismen og om tyske og franske forhold. Desuden om dansk indenrigspolitik og om Brandesrøret. Han brugte mest sine initialer C.M., men kaldte sig også f. eks. »En Venstremand«. Borchsenius brød definitivt med Fædrelandet i december 1871. Fra november 1871 til oktober 1872 skrev han om litteratur og om livsanskuelsesdebatten i Lollands-Falsters Stiftstidende under mærket R. Det var de tre - og i den nævnte rækkefølge - som i de bevægede år 1871-72 gjorde bladet til talerør for den frisindede intelligens. Jf. Bente Thorborg, »En midteroprører fra forrige århundrede. Sophus Schandorphs journalistik i Lollands-Falsters Stiftstidende 1867-1 876«. Specialeopgave i dansk ved Kbhvns. Universitet 1981.

At Hørup har haft selvstændig omgang med kredsen fra Maribo Skole fremgår navnlig af en invitation fra Feilberg til »Hr. Poet, Konemand og Grøntærning Ahrentzen« fra 20/2 1867. I anledning af Carl Michelsens forlovelse med Anna Michelsen (kendt som J. P. Jacobsens veninde) inviterer han Arentzen og meddeler, at Hørups har lovet at komme. (Arentzens arkiv).

LITERATURSAMFUNDET

Henning Fenger, Den unge Georg Brandes, 1957, kap. 9. Dagbogsoptegnelse af Ludvig Lund om mødet 25/2 1872, trykt i Berlingske Søndagstillæg 8/7 1934. Schwanenflügels erindringer, udg. 1946, s. 54 f. Breve fra Høffding til Brandes 3/3 og 3/4 1872 i Brandesarkivet og brev fra Høffding til Hans Skovgaard 10/3 1872 i Høffdings arkiv i K. B.

DRACHMANNS NYTARSFEST 1871/72

Brandes' nekrolog over Hørup i Politiken, optrykt i Samlede Værker bd. 15. Se også Schwanenflügels erindringer, udg. 1946, s. 54.

HØRUP I ARENTZENS BREVVESLING 1872-73

Kun to steder findes hans navn nævnt. Den ene gang endda kun højst indirekte, da det blot var »fru Hørups Laar«, man havde gjort sig lystige over i et selskab hos Schandorphs. Den anden gang var det Julius Petersen, der havde besøgt ham. At Schwanenflügel, der havde sin gang hos Arentzen fra 1870, først traf Hørup i 1874 tyder heller ikke på, at Hørup har været nogen hyppig gæst hos Arentzen mellem 1870 og 1874.

NOTER TIL V

LEAR-SYMBOLT

At være sin og andres dom: I en af de bevarede optegnelser fra 1860erne har Hørup tidligere formuleret den samme tanke: »Enhver er forpligtet at lægge sin Maalestok paa andre, paa alt, sin og ingen andens.

Enhver er forpligtet mod sig selv til at dømme alle. Jeg dømmer ikke en Slyngel for hans Skyld, men for min egen.

Min Dom er gyldig, min og ingen andens. Jeg dømmer alle og eksekverer Dommen paa mig selv. Dersom en andens Dom er gyldig - hvad kommer det mig ved? Fordringen er ikke Handling, men Erkendelse. Hvad jeg kan sætte igennem i Verden, er afhængigt af Verden, kun hvad der er afhængigt af mig, kun det kan være en Fordring til mig.

Der skal hverken dømmes mildt eller strengt, der skal dømmes rigtigt. Hvem taler om Eksekution? Jeg er ikke al Verdens Bøddel. Dømmer, Dømmer skal jeg være! « (Digte og Optegnelser s. 360).

Det er betegnende for Arups opfattelse af Hørup, at han anfører dette citat som udtryk for dennes naturlige selvstændighed, en selvstændighed, som ikke havde kendt åndelige kriser. Arup tænker sig endog muligheden af, at Hørup havde planer om virkelig at blive dommer, da han skrev det! (s. 30f.).

OPGØR MED NATIONALLIBERALISMEN

Grundtvigianske »spildevand«: Jf. »Politisk Tilbageblik« i »Skrift og Tale« I, s. 9.

DET NY VENSTREBLAD

Hørups navn nævnes første gang i forbindelse med det kommende blad i Folkets Avis 27/11 1872. Ifølge denne skulle bladet redigeres af et triumvirat bestående af »Dhr. Cand, jur. Hørup (Folketingskandidaten fra Frederiksværk), Cand, jur. Larsen (de »folkelige« Provinsblades »General«-Korrespondent her i Byen) og - den bekendte Literatus Alfred Flinch. Hørup og Flinch dementerede dette rygte i samme aftens Berlinger. Men helt grundløst har det ikke været. 15/3 1873 skrev Julius Petersen til Arentzen, at han havde besøgt Hørup, »han gaar iagttagende det forenede Venstres udstrakte Slaglinie; men til Efteraaret skal der nok et virkeligt Venstreblad ud, som han faar med at gjøre, forhaabentlig«. Og Flinch var sikkert den teateranmelder, som under mærket y skrev i bladet i sæsonen 1874-75.

Summary:

VIGGO HØRUP. ONE OF THE PIONEERS OF MODERN TIMES

Viggo Hørup (1841-1902) was a leading radical/democratic politician in the constitutional struggle which took place in the 19th century in Denmark. He was a member of Folketinget from 1876-92 and just managed before his death to become a minister in the first Liberal government. First and foremost, however, he is regarded as Denmark's greatest journalist. From 1873-83 he wrote in the Liberal national newspaper "Morgenbladet" and, in 1885, with the support of the Brandesians, he founded "Politiken". Although many biographies have been written about him, very little has been said about the origins of his attitude to life and his political ideas. The present author, however, has recently published his correspondence and posthumous poems in the book "Hørup in Letters and Poems", Copenhagen 1981. This material in fact forms the basis of this article on Hørup as one of the pioneers of modern times.

The idea of a modern “breakthrough” was launched by Georg Brandes in 1883 in his book “The Pioneers of Modern Times”. He wanted to show herein how the psychological, social and national environment of a new era had eventually cast off an otherworldly and restrictive cultural tradition and found expression in a number of Scandinavian authorships. According to plan, a biography of Hørup, though journalist and politician, should have been included, but never came to be so, because the second part of the book was never written. The idea, however, was fitting. As this article seeks to justify, Hørup may in his full right be placed among the pioneers of modern times.

The present study, however, comprises only the preparatory and initial stage of this intellectual break with tradition. In the light of a description of Hørup’s childhood in a North Zealand village and of his bitter experiences as a grammar school boy in Copenhagen, his lectures, poems and a single literary/philosophical writing are analysed with the intent to grasp the development of his understanding of himself and his times during the formative years from 1860-73. As sources of inspiration for this, Kristian Arentzen, his teacher of Danish at the Metropolitan School, and the works of Søren Kierkegaard and Heinrich Heine are mentioned. Hørup’s attitude to life is characterized as Socratic/ existential, and it is shown how this attitude lay behind his first - futile - election campaign in 1872 and his attack on the Copenhagen educational hegemony in “Morgenbladet” the following year.